

SAHÂBENİN ADALETİ BAĞLAMINDA İBN HAZM'IN EBÜ'T- TUFEYL'E YAKLAŞIMI

Hüsamettin KAYA

Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Hadis Anabilim Dalı husamettinkaya@
artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6033-9917

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Makale Geliş Tarihi: 09/09/2024, Accepted / Kabul Tarihi: 21/12/2024
<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1564009>

Sahâbenin Adaleti Bağlamında İbn Hazm'ın Ebü't-Tufeyl'e Yaklaşımı

Öz

Hadislerin sıhhatini tespit etmede isnad kontrol mekanizması olarak geliştirilen cerh ve ta'dil ilmi, ravileri adalet ve zabt yönüyle değerlendirmeye tabi tutmaktadır. İsnad zincirinin ilk halkasını oluşturan sahâbe nesli, Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından adil kabul edilmekle birlikte, erken dönemde adalet yönüyle cerhe tabi tutulmadıkları yönündeki genel kanaate rağmen, tarihi gerçekler bunun aksini göstermektedir. Nitekim icmâ olmasa da sahâbî olduğu hususunda cumhur ittifakı bulunan Ebü't-Tufeyl (ö. 10/718-19), Muhtâr es-Sekâfi'nin (ö. 67/687) görüşlerini savunmakla tenkit edilmiştir. Sahâbenin adaleti bağlamında değerlendirildiğinde, bu cerhin, Ebü't-Tufeyl'in naklettiği rivayetlerin sıhhatine hâlel getirmemesi gerekmektedir. Ricâl âlimlerinin cumhuru da bu görüşte olsa gerek ki Ebü't-Tufeyl'i cerh ederken rivayetlerinde sika olduğunun altını çizmişlerdir. Onların bu yaklaşımının hadis mecmualarına da yansımıştır. Zira başta Kütüb-i Sitte olmak üzere birçok hadis eserinde Ebü't-Tufeyl'in rivayetlerini görmek mümkündür. Ancak bu durum İbn Hazm için geçerli olmamıştır. Zira Ebü't-Tufeyl'in birden fazla rivayetini konu edinen ve onlarla görüşlerini destekleyen İbn Hazm'ın, bazen söz konusu kişinin rivayetini cerhinden bağımsız olarak değerlendirirken, bazen de aynı cerh nedeniyle rivayetini reddettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahâbe, Adalet, Ebü't-Tufeyl, İbn Hazm.

Ibn Hazm's Approach to Ebü't-Tufeyl in The Context of The Justice of The Companions

Abstract

The science of cerh and ta'dil, which was developed as an attribution control mechanism in determining the authenticity of hadiths, evaluates the narrators in terms of justice and memorization. Although it was said in the early period that the generation of companions, which is the first link of the chain of belief, was not subject to criticism in terms of justice because they were considered fair by the scholars of Ahl as-Sunnah, this was not the case. As a matter of fact, Ebü't-Tufeyl, who has a popular consensus that he is a Companion even though there is no ijma, was criticized for advocating the views of headman es-Sajafi. When considered in the context of the justice of the Companions, this prejudice should not harm the authenticity of the narrations narrated by Abu't-Tufeyl. The majority of Rijal scholars will also have this view, and while making the argument, they underlined the fact that there is sika in their narrations. We believe that their approach is also reflected in hadith magazines. Because it is possible to see the narrations of Abu't-Tufeyl in many hadith works, especially in Kutub-i Sitta. However, this was not valid for Ibn Hazm. Because, it is seen that Ibn Hazm, who discussed more than one narration of Abu't-Tufayl and supported his views with them, evaluated the narration of the person in question independently of the argument, and rejected his narrations due to the same objection when necessary.

Keywords: Hadith, Companions, Justice, Abu't-Tufeyl, Ibn Hazm.

GİRİŞ

İslâm dini ve kültürü içindeki en önemli halka kuşkusuz sahâbe neslidir.¹ Onlara saygınlık ve itibar kazandıran husus Hz. Peygamber'i görmeleri ve bizatihi onun eğitiminden geçmiş olmalarıdır. İslâm dininin ilk nüveleri olan bu güzide nesil, yeni yaygınlık kazanan dinin toplumda yerleşmesini sağlamış ve ilimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.² Kendilerine dini bir karizma nispet edilen sahâbe nesli, Hz. Peygamber'in hayatta olduğu evrelerde onunla beraber her türlü sıkıntı ve meşakkate göğüs germiş, vefatından sonra ise İslâm dininin sancaktarlığını üstlenmiş ve dini yaymaya çalışmıştır.³ Sahâbe, dini tebliğ ve cihadı ihmal etmemekle beraber dini metinleri sonraki nesillere aktarmada da önemli roller üstlenmiştir. Bu nedenle de sahâbe nesli, Hadis başta olmak üzere Tefsir, İslâm Hukuku ve Kelam gibi birçok ilme konu olmuştur.

İslâmî ilimler geleneğinde sahâbe neslini konu edinen çalışmalar sahâbe kavramı, sahâbenin adaleti ve sahâbe sözünün hukuki değeri etrafında şekillenmiştir. Ehl-i sünnet âlimleri arasında sahâbenin tamamının adil olduğu konusunda ihtilaf bulunmaz iken sahâbenin tanımı üzerinde ittifak sağlanamamış ve genel geçer bir tarif yapılamamıştır. Zira Ehl-i hadis âlimleri, sahâbe kavramı için geniş bir çerçeve çizerek onları “Hz. Peygamber'i bir an dahi olsa gören ve Müslüman olarak vefat eden kimse”⁴ şeklinde tanımlarken Fıkıh usulcileri ise sahâbe kavramını daha dar bir çerçevede ele almıştır. Onlar sahâbe kavramını, “Hz. Peygamber ile uzun zaman arkadaşlık eden, ona ittibâ eden ve ondan sünnetlerini alan kimse”⁵ olarak tarif etmişlerdir. Sahâbenin tanımı ve adaletinin tespiti kadar sahâbe tabakasının sınırlarının belirlenmesi de önemlidir. Bu nedenle de erken dönemlerden itibaren sahâbe tabakasına tahsis edilen ricâl eserleri kaleme alınmış ve geniş bir literatür oluşturulmuştur.⁶ Söz konusu eserlerin büyük bir kısmında sahâbe neslinin, h. 110 yılında vefat eden Ebû't-Tufeyl ile sona erdiğine kanaat getirilmiştir.⁷ Ancak Ebû't-Tufeyl'in sahâbî olup olmadığı hususu tartışma konusu olmuştur.

Sahâbe, Allah'ın kendilerini ta'dil etmesi ile adalet sahibi oldukları kabul edilmektedir. Bu nedenle de zabtın aksine sahâbe olduğuna kanaat getirilen her kişi adalet yönüyle cerh ve ta'dile tabi tutulmaktan istisna edilmiştir.⁸ Dolayısıyla adalet yönüyle cerh edilen ve sahâbî olduğu şüpheli olan kişilerin öncelikle sahâbî kimliklerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu hususta karşımıza çıkan kişilerden biri de yukarıda da zikredildiği gibi sahâbi olduğu konusunda ihtilaf bulunan ve aynı zamanda bid'at ehli olmakla cerh edilen Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'dir. Ricâl âlimleri genel olarak Ebû't-Tufeyl'i sahâbî sayarken⁹ bazı âlimler onu tabiin tabakasından saymışlardır.¹⁰ Bazıları ise onun sahâbî olup olmadığını konu etmeksizin onu cerh etmiş ve rivayetlerini doğrudan reddetmiştir.¹¹ Bunların başında ise İbn Hazm, gelmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada önce Ebû't-Tufeyl'in kimliği, sahâbîliği ve hadis külli-yatlarındaki rivayetleri tespit edilecek daha sonra İbn Hazm'ın yaklaşımı değerlendirilecektir.

1 H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 83.

2 Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964), 51-52; Mehmet Zeki İşcan, “Dinî Bir Otorite Olarak Sahâbe Algısı”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe -Sahâbe Kimliği ve Algısı-* (Sakarya: Ensar Yayınları, 2013), 205; Hüsamettin Kaya, “Zâhirî Âlimlerin Sahâbe Algısı”, *Şarkiyat İlmi Araştırma Dergisi* 16/1 (2024), 171.

3 İşcan, “Dinî Bir Otorite Olarak Sahâbe Algısı”, 206.

4 Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezurî İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, thk. Nureddin İtr (Dimaşk: Dâru'l-fiker, 1986), 293; Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379), 7/7; Ebu'l-Hattab Mahfuz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî, *el-Temhîd fi Usûli'l-Fıkıh* (Mekke, 1985), 3/3/172.

5 Muhammed b. Ali Ebû'l-Hüseyin el-Basrî, *el-Mu'temed fi usûli'l-fıkıh* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2005), 2/666-667; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer Mâzerî, *El-Mu'lim bi Fevâid-i Muslim*, thk. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamiyye, 1992), 1/23-104; Ebu Hâmid Hücetü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Süleyman el-Eşkar (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2012), 1/165; Bünyamin Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 4.

6 Bk. Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412); Ebû Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-as-hâb*, thk. Ali Muhammed Becâvî (Beyrut: Dâru'l-cil, 1992).

7 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 2/75; 7/5.

8 Mehmet Efendioğlu, *Hulefâ-i Râşidin Devri Sahâbe Anlayışı* (İstanbul: İfav Yayınları, 2019), 42.

9 İmâduddin Ebu'l-fida İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Dâru'ihyâ't-türâsî'l-arabi, 1988), 9/215; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/462; 2/75; 7/5; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdullah Mahmut Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1421), 3/419.

10 Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih e-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehlî'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-du'afâ ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim* (Kahire: Metbeatî'l-medenî, ts.), 2/15; Ebû Ömer Cemalettin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtub İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-maânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa Ahmed el-Âlevî - Muhammed Abdülkebir el-Bekrî (Vizaretü'l-evkaf ve's-suuni'l-İslamiyye, 1982), 12/194.

11 Ebû Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd Zâhirî İbn Hazm, *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru't-Türas, 2005), 1/113.

1. Ebû't-Tufeyl'in Hayatı

Ebû't-Tufeyl Âmir (Amr)¹² b. Vâsile b. Abdullah b. Amr el-Leysî el-Kinânî el-Hicâzî eş-Şîî,¹³ hicretten önce¹⁴ Uhud savaşının vuku bulduğu miladî 625 senesinde¹⁵ doğmuştur. Hz. Peygamber dönemi olan asr-ı saadetin son sekiz yılına yetişen Ebû't-Tufeyl,¹⁶ Hz. Peygamber'den dokuz hadis nakletmiştir.¹⁷ Bazı kaynaklarda ise yirmi civarı hadis aldığı zikredilmektedir.¹⁸ Hz. Peygamber dışında Ebû Bekir, Ömer b. Hattâb, Muâz b. Cebel, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas,¹⁹ Selmân el-Farîsî,²⁰ Sâid b. Zeyd,²¹ Huzeyfe b. Useyd el-Ğifârî²² ve Ali b. Ebû Tâlib gibi birçok sahâbeden hadis almıştır. Kendisinden ise Habîb b. Ebî Sâbit, Katâde,²³ Amr b. Dinâr,²⁴ Zührî, Ebû'z-Zübeyr el-Mek-kî, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân, Abdullah b. Huseym, Maruf b. Harrebûz, Sâid el-Cureyrî (Harirî)²⁵ ve Fıtr b. Hâlife başta olmak üzere birçok kişi rivayette bulunmuştur.²⁶

Uzun bir hayat yaşayan Ebû't-Tufeyl, ömrünün büyük kısmını Küfe'de geçirmiştir.²⁷ Hz. Ali ve ehl-i beyt sem-patîsi ile ön plana çıkmıştır. Hz. Ali ile birlikteliği fazla olan Ebû't-Tufeyl, onun katıldığı her savaşta yanında bulunmuştur.²⁸ Onun Hz. Ali sevgisini Muaviye (ö. 60/680) ile girdiği şu diyalogda görmek mümkündür:

“Muaviye: Ey Ebû't-Tufeyl, Ali'nin vefatından sonra ondan fîrâkın ve ona olan özlemin nasıl?

Ebû't-Tufeyl: Çocuğunu kaybetmiş yaşlı bir kadının acısı kadar derin; hiç çocuğu olmayan yaşlı bir adamın hüznü kadar da çok özlem duyuyorum.

Muaviye: Peki Ali'yi ne kadar seviyorsun?

Ebû't-Tufeyl: Musa'nın annesinin Musa'yı sevdiği kadar çok seviyorum. Ali'ye karşı görevlerimdeki eksiklikten dolayı ise Allah'tan af diliyorum.”²⁹

Hz. Ali'nin vefatından sonra vuku bulan bu konuşmalar, Ebû't-Tufeyl'in Hz. Ali'ye olan bağlılığını ve özlemi-ni göstermektedir. Siyasi karışıklıkların yaşandığı Emevî hilafeti dönemi ve öncesinde birçok şeye şahit olmuştur. Bunlardan birisi de Hz. Osman'ın (ö. 35/656) şehadetidir. Ebû't-Tufeyl ile Muaviye arasında geçen şu konuşmalar zikredilen durumu açık bir şekilde izah etmektedir:

“Muaviye: Ey Ebû't-Tufeyl, sen Osman'ın katillerinden misin?

Ebû't-Tufeyl: Ben Osman'ın katillerinden değilim. Fakat orda bulunup da ona yardım etmeyenlerdenim.

12 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *et-Târihu'l-kebir* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.), 6/446; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *el-Muktenâ fî serdi'l-künâ* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1997), 1/328; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Beyrut: Dârü'l-fiker, 1404), 5/71; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebû Dâvûd* (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1420), 5/67.

13 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405), 3/467.

14 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/467.

15 Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil* (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1953), 6/328; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/71; el-Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebû Dâvûd*, 5/67.

16 Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 6/446; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 6/328.

17 el-Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebû Dâvûd*, 5/67.

18 Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1418), 5/87.

19 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/332.

20 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1/505.

21 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1/125.

22 Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 3/96.

23 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/215.

24 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/215.

25 Ebû't-Tufeyl'in talebeleri arasında zikredilen Saîd'in künyesi Zehebî de Cureyrî olarak zikredilmiş iken Aynî, Harirî olarak belirtmiştir. Kanaatimizce imla hata olmuştur. Bk. el-Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebû Dâvûd*, 5/67; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/467.

26 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/467; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/71.

27 Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 3/96; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2/43.

28 İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2/43; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/467; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/215.

29 İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2/43; Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf* (Mısır: Dârü'l-mearif, 1959), 2/108; Abbâs b. Bekkâr ed-Dabbî, *Ahbâru'l-vâfidât mine'n-nisâ 'alâ Mu'âviye b. Ebî Süfyan* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1403), 1/55.

Muaviye: Seni ona yardım etmekten alıkoyan ne oldu?

Ebü't-Tufeyl: Beni ona yardım etmekten alıkoyan başta ensar ve muhacirden hiç kimsenin yardım etmemesi oldu.

Muaviye: Kanını talep etmem (intikamını almak istemem) ona yardım etmek değil mi?

Ebü't-Tufeyl: (Gülerek) Ey Muaviye sen ile Osman'ın durumu şairin şu tasviri gibidir:

“Hayattayken bana azık olmadıktan sonra; öldükten sonra beni ağıtlarla anarken görmeyeyim seni”³⁰

Bu diyalog birden fazla yargı bildirmektedir. Zira Muaviye, Hz. Osman'ın ölümünden sonra onun hakkını savunmak ya da intikam alma talebinde bulunmayı onu desteklediğinin göstergesi olarak kullanmıştır. Muaviye'nin sözlerinden bunu sezen Ebü't-Tufeyl, şairin sözü ile Muaviye'nin Osman'ın kanını talep etmesini, ona yardım etmekten ziyade çıkarları için kullandığını ima etmek istemiştir. Zira hayattayken yardıma ihtiyaç duyduğunda destek bulamadığı halde, öldükten sonra adına yapılan ağıtların bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir.

Hz. Ali'nin vefatından sonra Ebü't-Tufeyl, Bağdat'ta zuhur eden Muhtâr es-Sekâfi'nin (ö. 67/687) düşüncesini benimsemiş ve bu düşüncenin bayraktarlığını yapmıştır. Bu amaçla Muhtâr es-Sekâfi ile birlikte³¹ Hz. Hüseyin'i Kerbelâ'da şehit eden katillerle savaşmıştır.³² Hz. Alî ve ehl-i beyt sevgisinin yanı sıra Muhtâr es-Sekâfi ile birlikteliği Ebü't-Tufeyl'in başta Hâricîler olmak üzere birçok kişi tarafından tenkit edilmesine neden olmuştur.³³ Bu açıdan bakıldığında Ebü't-Tufeyl'in “şîidir,³⁴ Alî taraftarıdır,³⁵ gulât-ı şiadandır,³⁶ Muhtâr es-Sekâfi'nin görüşünü savunmaktadır,³⁷ rivayetleri kerihdir” şeklinde birden fazla lafızla cerh edildiği görülmektedir. İbn Abdülber (ö. 463/1071) de bu cerh ifadelerini Ebü't-Tufeyl'in Hz. Ali sevgisine bağlamakta ve bu nedenle de onu tenkit edenleri cahil olmakla suçlamaktadır.³⁸

Ebü't-Tufeyl hakkında söylenen cerh ifadelerine karşın birçok ricâl âlimi tarafında da ta'dil edilmiştir. Zira onun için “rivayetlerinde sika, me'mun,³⁹ sadûk, la be'se bih” gibi ta'dil lafızlarının kullanıldığı görülmektedir.⁴⁰ Ricâl âlimlerinin Ebü't-Tufeyl'in sika veya sadûk oluşunu “rivayetlerinde”⁴¹ ibaresi ile kısıtladıkları gözden kaçırılmamalıdır. Bu ince ayrıntıya dikkat çeken ricâl âlimleri Ebü't-Tufeyl'in rivayetlerinin sağlam olduğunu, benimsediği fikirden veya birlikte hareket ettiği kimselerden bağımsız olarak değerlendirmektedirler. Bu sebeple de fikirleri, hadislerinin alımına hâlel getirmediği söylenebilir.

Ebü't-Tufeyl, aile olarak da iç çekişmelerin içinde bulunmuştur. Zira oğlu Tufeyl b. Âmîr b. Vâsile, İbn Eş'as (ö. 67/686-87) ile birlikte katledilenlerden olmuştur. Oğlunun ölümüyle derin bir üzüntüye sürüklenen Ebü't-Tufeyl, oğlu Tufeyl için şu dizeleri mırıldamıştır:

“Tufeyl, vefat etmekle beni kederle baş başa bıraktı,

Ölümü canımı yaktı ciğerimi parçaladı;

Yaşama sevincimi aldı götürdü.”⁴²

30 İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma 'rifeti'l-ashâb*, 2/43; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/108; ed-Dabbî, *Ahbâru'l-vâfidât mine'n-nisâ 'alâ Mu'âviye b. Ebî Süfyan*, 1/55.

31 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/215.

32 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/467.

33 Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâirî, *Tevcihü'n-Nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde (Beyrut: Mektebetu Metbuatü'l-İslamiyye, 2009), 256.

34 İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 5787; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/412; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/72.

35 İzzeddin Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb fî tehzîbi'l-ensâb* (Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, ts.), 2/119; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/467.

36 İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 12/194.

37 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/412.

38 İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 12/194.

39 İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma 'rifeti'l-ashâb*, 1/241.

40 İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 5787; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/467; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/412; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/72.

41 İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 5787; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/467; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/412; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 5/72.

42 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 3/482.

Ebü't-Tufeyl, oğlu Tufeyl'in ölümünden bir süre sonra Mekke'de⁴³ vefat etmiştir.⁴⁴ Vefat tarihi ile ilgili h. 100, 107 ve 110 gibi farklı rivayetler bulunmaktadır. Zehebî'nin analiz ettiği bu tarihler arasında tasdik ettiği ve sahih olduğunu belirttiği tarih ise h. 110 senesidir.⁴⁵

2. Ebü't-Tufeyl Sahâbî mi?

Ebü't-Tufeyl'in Uhud savaşının meydana geldiği miladi 625 yılında doğduğu ve asr-ı saadet döneminin sekiz yılına iştirak ettiği konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak sahâbî sayılmak için öne sürülen Hz. Peygamber ile mulakâ olmak, ondan semada bulunmak, onunla uzun vakit geçirmek gibi hususlar bağlamında Ebü't-Tufeyl'in sahâbî olup olmadığı tartışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle Ebü't-Tufeyl'in kendi ifadeleri üzerinde durulacak daha sonra âlimlerin yaklaşımlarına yer verilecektir.

Ebü't-Tufeyl, yukarıda da belirtildiği gibi kendisinin Uhud savaşının vuku bulduğu miladi 625 yılında doğduğunu ve Hz. Peygamber'in hayatının son sekiz yılına yetiştiğini söylemektedir.⁴⁶ Ebü't-Tufeyl'in bu ifadeleri doğum yılı ve asr-ı saadet dönemine yetiştiği gibi bazı yargıları ifade etse de tartışma konusu olan sahâbiliği meselesine ilişkin herhangi bir malumat vermemektedir. Ebü't-Tufeyl diğer bir ifadesinde “Hz. Peygamber'i gördüm. O zamanlar onun etrafında dolanan küçük bir çocuktum.”⁴⁷ demiştir. Onun bu sözleri ise konuya biraz daha açıklık getirmektedir. Nitekim diğer ifadesinden farklı olarak burada çocuk yaşı da olsa Hz. Peygamber'i gördüğünü belirtmektedir. Sahâbî kavramını “bir sene, bir ay, bir gün veya bir an dahi olsa Hz. Peygamber'le arkadaşlık eden ve mümin olarak vefat eden kimseler”⁴⁸ için kullanan âlimler nezdinde, Ebü't-Tufeyl'in ifadeleri onun sahâbî olarak kabul edilmesine yeterli bir sebep olduğu kanaatindeyiz. Ancak aynı durumun sahâbî sayılmada Hz. Peygamber ile uzun vakit geçirme veya ondan bir harf olsa dahi rivayette bulunmayı gerekli görenler için söz konusu değildir.

Ebü't-Tufeyl “Resulullah'ı gördüm. Yeryüzünde onu gören benden başka kimse kalmadı. O beyaz tenli, güzel yüzlü ve orta boylu idi. Yürüdüğüde sanki yokuş aşağı iniyormuş gibi hareket ediyordu.” ifadelerini de kullanmaktadır.⁴⁹ Hz. Peygamber'i gördüğünü söylemesi ve onun şemailinden söz etmesinden hareketle olmalı ki İbn Sa'd (ö. 230/845) da Ebü't-Tufeyl'in Hz. Peygamber'i gördüğünü ve onun bazı vasıflarından söz ettiğini belirtmiştir.⁵⁰

Ebü't-Tufeyl, “Hz. Peygamber'i bineği üzerinde Kâbe'yi tavaf ederken gördüm, bastonuyla Hacerü'l-esved'i selamlıyordu” gibi Hz. Peygamber'den merfû olarak birçok hadis nakletmiştir.⁵¹ Bu rivayetlerden hareketle de onun hem Hz. Peygamber'i gördüğünü hem de ondan rivayette bulunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca sahâbî sayılmak için sadece Hz. Peygamber'i görmeyi yeterli bulmayıp bir harf bile olsa rivayette bulunmasını şart koşan İbn Salâh⁵² gibi muhaddislerin nezdinde de Ebü't-Tufeyl'in sahâbî kabul edildiği sonucuna varmak mümkündür.⁵³

Hz. Peygamber'i görmesi ve ondan hadis nakletmesi gibi birçok hususu dikkate alan İslâm âlimlerinin cumhuru, Ebü't-Tufeyl'in sahâbî olduğuna kanaat getirmişlerdir. Zira başta Müslim b. Haccâc (ö. 261/875) olmak üzere İbn Sa'd, İbn Kesîr (ö. 774/1373), İbn Asâkîr (ö. 571/1176), Zehebî (ö. 748/1348), İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Aynî (ö. 855/1451) gibi birçok rical âlimi bu düşüncede olmuştur. Bahsi geçen âlimler Ebü't-Tufeyl'in “bu gün yeryüzünde Hz. Peygamber'i görenler arasında benden başka kimse kalmadı”⁵⁴ sözünden de hareketle Mekke'de en son ve-

43 İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2743; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-sitte* (Cidde: Dârü'l-kible, 1403), 1/527.

44 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/482.

45 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/419.

46 Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, 6/446; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 6/328.

47 Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, thk. Ali Muhammed Becâvî (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, t.y.), 4/195.

48 el-Kelvezânî, *el-Temhîd fî Usûli'l-Fikh*, 3/172; Ramazan Özmen, *Hanbelî Usûlcülerin Hadis Metodolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 266; Kaya, “Zâhirî Âlimlerin Sahâbe Algısı”, 172.

49 Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkîr, *Târihu medîneti Dımaşk* (Dımaşk: Dârü'l-Fiker, 1982), 3/303.

50 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü's-sadr, 1388), 6/64.

51 Bu ve buna benzer merfû rivayetler için bk. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed b. Salih er-Râchî (Ummân: Beytü'l-efkarü'd-devliyye, ts.), “Menâsik”, 50 (No: 1881); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1416), 39/211 (No: 23792).

52 İbnü's-Slâh'ın sahâbe tanımı için bk. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 293.

53 Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-sitte*, 1/527.

54 İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2/43.

fat eden sahâbî olduğunun da altını çizmektedirler.⁵⁵ Buna karşın İbnü's-Seken (ö. 353/964), Ebü't-Tufeyl'den söz ederken onun Hz. Peygamber'i görmesi ile ondan rivayette bulunması arasına bulunduğunu söylemiş ve söz konusu ayrıntıyı belirtmiştir. Ona göre Ebü't-Tufeyl'in Hz. Peygamber'i görmesi konusunda şüphe bulunmamaktadır. Ancak aynı şeyi Hz. Peygamber'den hadis alıp almadığı meselesinde söylemek mümkün değildir.⁵⁶

İbnü's-Seken'in Ebü't-Tufeyl yaklaşımını, İbn Salah'ın (ö. 643/1245) sahâbe tanımı çerçevesinde değerlendirdiğinde onun nezdinde sahâbe olarak kabul edilmediği sonucuna varılabilir.⁵⁷ İbn Kesîr'in Ebü't-Tufeyl'i sigar-ı sahâbeden saymasına karşın⁵⁸ İclî (ö. 261/875), Hz. Peygamber'i görmesine rağmen onu kibar-ı tabiîn tabakasından saymıştır.⁵⁹ İclî'nin sahâbe algısına ilişkin doğrudan bilgilere ulaşılamamış olmakla birlikte, Ebü't-Tufeyl'e yönelik yaklaşımından yola çıkarak, onun sahâbe olmanın yalnızca Hz. Peygamber'i görmüş olmakla sınırlı olmadığı kanaatinde olduğu söylenebilir. Ebü't-Tufeyl'i tabiîn tabakasından sayan âlimlerden biri de Endülüslü fakih ve muhaddis İbn Abdülber en-Nemerî'dir. O, İclî den farklı olarak Ebü't-Tufeyl'i Hz. Peygamber'i görmesine rağmen sahâbe olma şartlarına haiz olmadığı için tabiîn âlimleri arasında değerlendirmiştir.⁶⁰ İbn Abdülber, Ebü't-Tufeyl için taşımadığını söylediği sahâbe olma şartlarını zikretmemekle beraber *el-İstîâb fî ma 'rifeti 'l-ashâb* adlı eserinin mukaddimesinde sahâbenin faziletinden bahsederken bu fazilet ve mertebeye Hz. Peygamber'i gören veya ona iman eden her kişinin ulaşamayacağını belirttiği görülmüştür.⁶¹ İbn Abdülber'in Ebü't-Tufeyl'e yaklaşımında dikkat çeken diğer bir husus ise sahâbe biyografilerine tahsis ettiği eserinde Ebü't-Tufeyl'e yer vermesidir. O, bahsi geçen eserinde Ebü't-Tufeyl'den söz ederken onun sahâbe olmadığına dair herhangi bir bilgiye yer vermemektedir.⁶² İbn Abdülber'in sebebi tespit edilemeyen bu tutumu bir çelişki olarak görüldüğü söylenebilir.

Ebü't-Tufeyl ile ilgili zikredilen bilgilere bütüncül bir şekilde bakıldığında bazı istisnalar dışında genelin onun sahâbî olduğu yönünde fikir bayan ettiği görülmektedir. İbn Hacer ve el-Aynî'nin düşüncesi de bu yönde olacak ki Ebü't-Tufeyl'in sahâbî olmadığını söyleyenleri hata yapmakla tenkit etmiştir. Mevcut verilere dayanarak, İslâm âlimleri arasında Ebü't-Tufeyl'in İclî ve İbn Abdülber tarafından sahâbî olarak nitelendirilmediği tespit edilmiştir. Her ne kadar yaklaşımlarına açıklık getirmemişlerse de onların bu tutumu, kanaatimizce sahâbe tanımı için ileri sürdükleri spesifik bazı koşullardan kaynaklanmaktadır.

3. Ebü't-Tufeyl'in Rivayetleri

İslâm dünyasının önemli şahsiyetlerinden biri olan Ebü't-Tufeyl, yaklaşık doksan beş sene gibi uzun bir yaşam sürmüştür. Sahâbe neslinin son kuşağı ve hatta Mekke'de en son vefat eden sahâbî olması nedeniyle hem sahâbe dönemine hem de tabiîn dönemine şahit olmuştur. Uzun ömürlü olması ve iki nesle yetişmesi onun hadis nakletme konusunda velut olmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, Ebü't-Tufeyl'in rivayetleri incelendiğinde, onun Hz. Ali taraftarlığı ve hatta Muhtâr es-Sekâfî'nin düşüncelerini benimsediği iddialarına rağmen, rivayetlerinin dikkate alındığı ve kabul gördüğü söylenebilir.

Ebü't-Tufeyl'in bize intikal eden hadisleri, başta Kütüb-i Sitte olmak üzere birçok hadis mecmuasında yer almıştır. Ebü't-Tufeyl, bu hadislerini doğrudan Hz. Peygamber'den nakletmekle beraber bir sahâbî veya iki sahâbî üzerinden de Hz. Peygamber'e isnad ettiği rivayetleri bulunmaktadır. Ebü't-Tufeyl'in isnad zincirini şöyle bir şema ile göstermek mümkündür:

55 İbn Hacer, *Fethu 'l-bârî bi-şerhu Sahîhi 'l-Buhârî*, 1/462; 2/75; 7/5; Aynî, *'Umdetü 'l-kârî fî şerhi Sahîhi 'l-Buhârî*, 3/419.

56 İbn Hacer, *Fethu 'l-bârî bi-şerhu Sahîhi 'l-Buhârî*, 1/412; el-Cezâirî, *Tevcihü 'n-Nazar ilâ usûli 'l-eser*, 256.

57 İbnü's-Salâh'ın sahâbe tanımı için bk. İbnü's-Salâh, *Ulûmü 'l-hadîs*, 293.

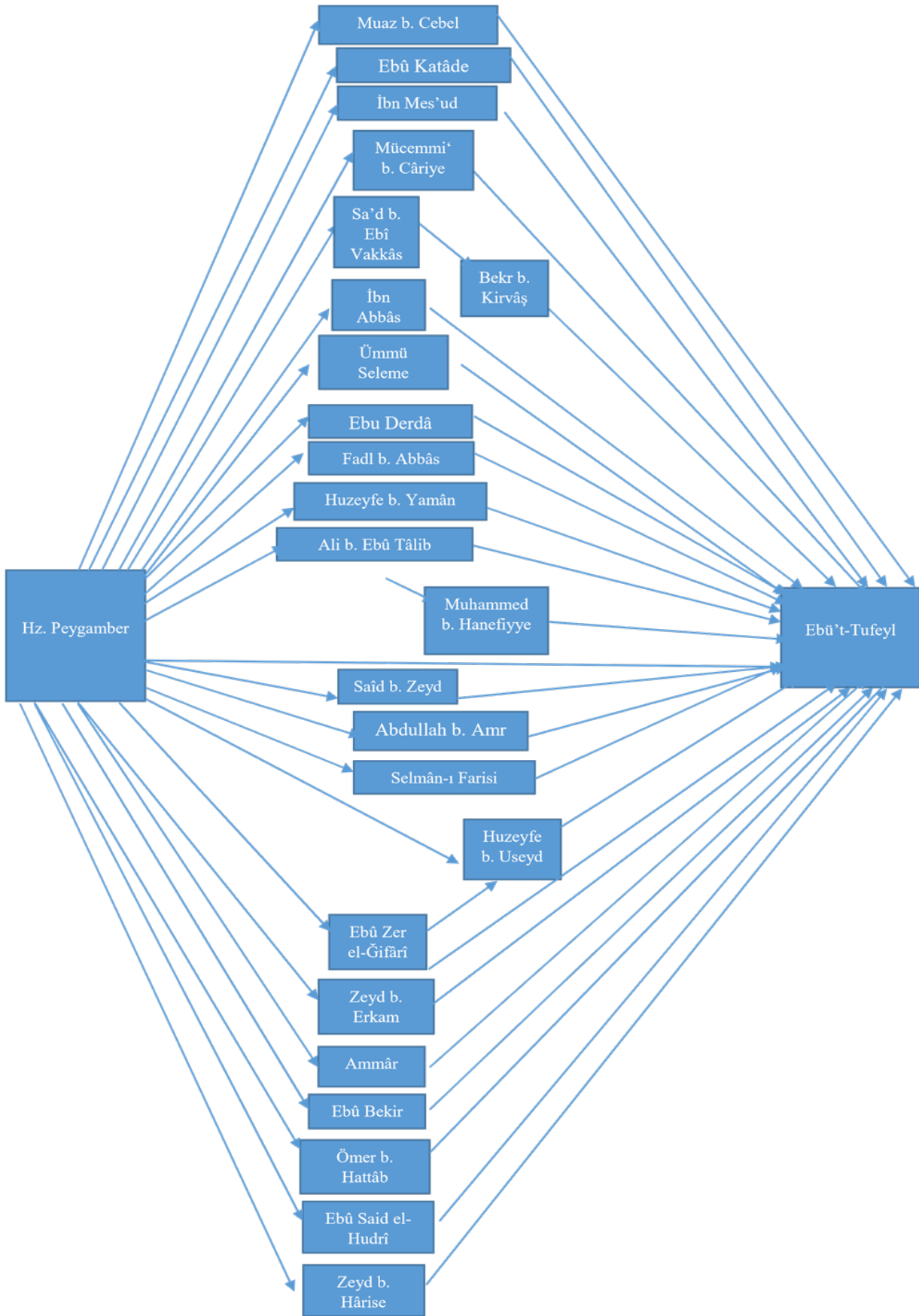
58 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, 5/181.

59 İclî, *Ma 'rifetü 's-sikât*, 2/15.

60 İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 12/194.

61 İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma 'rifeti 'l-ashâb*, 1/1.

62 İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma 'rifeti 'l-ashâb*, 1/241.

Görüldüğü gibi Ebü't-Tufeyl, Ebü't-Tufeyl'in, doğrudan Hz. Peygamber'den hadis rivayet ettiği gibi, tespit edilebildiği kadarıyla yirmi iki farklı sahâbîden de hadis aldığı görülmektedir. Bu hadisler, başta Kütüb-i Sitte olmak üzere erken dönem hadis mecmualarında farklı başlıklarda yer almıştır. İslâm âlimleri tarafından değer verilen ve istishâd edilen Ebü't-Tufeyl'in rivayetlerinin, eserler ve konulara göre dağılımı tespit edilebildiği kadarıyla şu şekilde sıralanabilir:

	Musannif	Eser	Rivayet Sayısı	Rivayetin Konusu	
1.	Buhârî (ö. 256)	<i>Sahîh-i Buhârî</i>	1	1. İlim ⁶³	
2.	Müslim (ö. 261)	<i>Sahîh-i Müslim</i>	13	1. Tavaf, sa'y, remel ve rükünleri selamlama ⁶⁴ 2. Mu'cize ⁶⁵ 3. İnsanın yaratılışı ve kaderi ⁶⁶ 4. Fiten ve kıyamet alametleri ⁶⁷	5. Namazların cem edilmesi ⁶⁸ 6. Ahde vefa ⁶⁹ 7. Zebâih ⁷⁰ 8. Şemâil ⁷¹ 9. Münafıkların sıfatları ⁷²
3.	Ebû Dâvûd (ö. 275)	<i>Sünen-i Ebû Dâvûd</i>	11	1. Namazların cem edilmesi ⁷³ 2. Remel, tavaf ve rükünleri selamlama ⁷⁴ 3. Ganimet ⁷⁵ 4. Ehl-i beyt ⁷⁶ 5. Fiten, melâhim ve kıyamet ⁷⁷ 6. Şemâil ⁷⁸ 7. Anne-babaya iyilik ⁷⁹	

63 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, thk. Said Abdurrahman Musa el-Kazekî (Beyrut: Mektebetu'l-islâmî, 1405), "İlim", 49 (no. 127).

64 Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahihu Müslim* (Riyad: Dâru'l-efkarü'd-devliyye, 1419), "Hac", 1264; 1265; 1269; 1275.

65 Müslim, *Sahihu Müslim*, "Fezâil", 706.

66 Müslim, *Sahihu Müslim*, "Kader", 2644; 2645.

67 Müslim, *Sahihu Müslim*, "Fiten", 2901.

68 Müslim, *Sahihu Müslim*, "Salat", 706.

69 Müslim, *Sahihu Müslim*, "Cihâd", 1787.

70 Müslim, *Sahihu Müslim*, "Udhîye", 1978.

71 Müslim, *Sahihu Müslim*, "Fezâil", 2340.

72 Müslim, *Sahihu Müslim*, "Sıfâtü'l-münâfikîn", 2779.

73 Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Salat", 5 (No. 1208; 1210; 1222).

74 Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Hac", 52 (No. 1887; 1891; 1892).

75 Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Harac", 19 (No. 2975).

76 Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Mehdî", 1 (No. 4285).

77 Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Melâhim", 12 (No. 4313).

78 Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Edeb", 35 (No. 4866).

79 Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Edeb", 130 (No. 5146).

4.	Tirmizî (ö. 279)	<i>Sünen-i Tirmizî</i>	10	1. Ehl-i beyt ve Hz. Ali'nin fazileti ⁸⁰ 2. Mekke'nin fazileti ⁸¹ 3. Arazide namaz ⁸² 4. Namazların cem edilmesi ⁸³	5. Tenvaf, remel ve rûkûn-leri selamlama ⁸⁴ 6. Ridâ ⁸⁵ 7. İhsan ve affetme ⁸⁶ 8. Fiten ve kıyamet ⁸⁷
5.	Nesâî (ö. 303)	<i>Sünen-i Nesâî</i>	2	1. Namazların cem edilmesi ⁸⁸ 2. Fiten kıyamet ve haşîr ⁸⁹	
6.	İbn Mâce	<i>Sünen-i İbn Mâce</i>	7	1. Kur'an eğitimi ⁹⁰ 2. Gıyabi cenaze namazı ⁹¹ 3. Remel ⁹²	4. Yürüyerek hac etme ⁹³ 5. Fiten ve kıyamet alametleri ⁹⁴
7.	Mâlik b. Enes (ö. 179)	<i>Muvattâ</i>	1	1. Namazların cem edilmesi ⁹⁵	
8.	Şâfiî (ö. 204)	<i>Müsned</i>	2	1. Namazların cem edilmesi ⁹⁶	
9.	Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204)	<i>Müsned</i>	5	1. Mudar kabilesi ⁹⁷ 2. Fiten ve kıyamet alametleri ⁹⁸ 3. Gıyabi cenaze namazı ⁹⁹ 4. Tenvaf, sa'y, remel ve rûkûnleri selamlama ¹⁰⁰ 5. Namazların cem edilmesi ¹⁰¹	

80 Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen* (Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bali, 1395), "Menâkıb", 20 (No. 3713).

81 et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Menâkıb" 69 (No. 3926).

82 et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Salat", 249 (No. 334).

83 et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Salat", 394 (No. 553; 554).

84 et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Hac", 35 (No. 858); 40 (No. 865).

85 et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Ridâ", 6 (No. 1153).

86 et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Birr", 63 (No. 2007).

87 et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Fiten", 21 (No. 2183).

88 Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *el-Müctebâ (Sünen-i-Nesâî)*, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde (Halep: Mektebetu Metbua-tü'l-İslamiyye, 1406), "Salat" 42 (No. 587).

89 en-Nesâî, *el-Müctebâ (Sünen-i-Nesâî)*, "Fiten" 118 (No. 2086).

90 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen* (Daru İhyai't-turasi'l-arabiyye, ts.), "İlim", 16 (No. 218).

91 İbn Mâce, *Sünen*, "Salat", 33 (No. 1536; 1537).

92 İbn Mâce, *Sünen*, "Hac", 29 (No. 2953).

93 İbn Mâce, *Sünen*, "Hac", 108 (No. 3119).

94 İbn Mâce, *Sünen*, "Fiten", 25 (No. 4041); "Fiten", 28 (No. 4055).

95 Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî Mâlik, *el-Muvattâ'*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî (Mısır: Daru İhyai't-turasi'l-arabiyye, 1417), "Salat", 478.

96 Muhammed b. İdris Şâfiî, *Müsned* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.), 1/29 (No. 113); 1/387 (No. 1782).

97 Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd Tayâlisî, *Müsned* (Beyrut: Dârü'l-hicer, 1999), 1/336 (No. 421).

98 Tayâlisî, *Müsned*, 2/394 (No. 1163).

99 Tayâlisî, *Müsned*, 2/395 (No. 1164).

100 Tayâlisî, *Müsned*, 4/414 (No. 2820).

101 Tayâlisî, *Müsned*, 1/463 (No. 570).

10.	Abdürrezzâk b. Hammâm (ö. 211)	<i>Musannef</i>	14	1. Beytü'l-ma'mur ¹⁰² 2. İrtidâd ¹⁰³ 3. Setr-i avret ¹⁰⁴ 4. Namazların cem edilmesi ¹⁰⁵ 5. Umre ¹⁰⁶	6. Rükünleri selamlama ¹⁰⁷ 7. Kâbe'nin inşası ¹⁰⁸ 8. Zemzem ¹⁰⁹ 9. Zaruret ¹¹⁰ 10. Evladının malı ¹¹¹ 11. Kabileler ¹¹²
11.	Humeydî (ö. 219)	<i>Müsned</i>	4	1. Zülüm ¹¹³ 2. Tavaif, Sa'y, Remel ve rükün selamlama ¹¹⁴ 3. İnsanın yaratılışı ve kaderi ¹¹⁵ 4. Fitne ve kıyamet alametleri ¹¹⁶	
12.	İshâk b. Râhûye (ö. 238)	<i>Müsned</i>	1	1. Kâbe'nin inşası ¹¹⁷	

102 Abdurrezzâk İbn Hammâm, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-Âzamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 5/28-29 (No. 8873; 8875).

103 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 10/171 (No. 18715).

104 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 1/286 (No. 1105).

105 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 2/545 (No. 4398; 4399).

106 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 5/22 (No. 8851).

107 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 5/45 (No. 8944).

108 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 5/102 (No. 9106).

109 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 5/116-117 (No. 9118; 9120).

110 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 7/407 (No. 13653).

111 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 9/131 (No. 16631).

112 İbn Hammâm, *el-Musannef*, 11/52 (no. 19889).

113 Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsa el-Kureşî Humeydî, *Müsned* (Dimeşk: Dâru's-sekâ, 1996), 1/39 (No. 74).

114 Humeydî, *Müsned*, 1/237 (No. 511).

115 Humeydî, *Müsned*, 2/364 (No. 826). "publisher": "Dâru's-sekâ", "publisher-place": "Dimeşk", "title": "Müsned", "author": [{"family": "Humeydî", "given": "Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsa", "dropping-particle": "el-Kureşî"}], "issued": [{"date-parts": [{"1996"}]}], "locator": "2/364 (No. 826)

116 Humeydî, *Müsned*, 2/364 (No. 827).

117 Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî İbn Râhûye, *Müsned* (Medine: Mektebetü'l-imân, 1416), 3/993 (No. 1720).

13.	İbn Ebû Şeybe (ö. 235)	Musannef	35	1. Sahur¹¹⁸ 2. İrtidâd¹¹⁹ 3. Ahde vefa¹²⁰ 4. Deniz suyu¹²¹ 5. Namazların cem edilmesi¹²² 6. Tekfin¹²³ 7. Gıyabi cenaze namazı¹²⁴ 8. Tavafl¹²⁵ 9. Zemzem¹²⁶ 10. Şeytan taşlama¹²⁷ 11. Kâbe'ye girerken orda namaz kılma¹²⁸	12. Yılan öldürme¹²⁹ 13. Gasp ve hırsızlık¹³⁰ 14. Zülkarneyn¹³¹ 15. Ehl-i beyt ve Hz. Ali'nin fazileti¹³² 16. Savaşmadan önce İslâm'a davet¹³³ 17. Haşîr¹³⁴ 18. İlkler¹³⁵ 19. Münaffıkların kimlikleri¹³⁶ 20. Fiten ve kıyamet alametleri¹³⁷ 21. Hariciler¹³⁸
14.	İbn Ebû Şeybe (ö. 235)	Müsned	3	1. Kıyamet alametleri¹³⁹ 2. İnsanın yaratılışı ve kaderi¹⁴⁰ 3. Gıyabi cenaze namazı¹⁴¹	

118 Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Cidde: Dârü'l-kible, 1427), 6/212 (No. 9028).

119 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 14/602 (No. 29616); 17/435 (no. 33407).

120 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 17/468 (No. 33527); 20/334 (No. 37869).

121 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/106 (No. 1389).

122 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/390 (No. 8314); 20/75 (No. 37262).

123 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/167 (No. 11167).

124 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/421 (No. 12076).

125 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 8/159 (No.13417).

126 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 8/390 (No. 14337); 20/190 (No. 37600).

127 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 8/677 (No. 15573).

128 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 8/715 (No. 15757).

129 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 10/459 (No. 20265).

130 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 11/324 (No. 22449).

131 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 16/569 (No. 32576; 32577).

132 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 17/134 (No. 32791); 21/292 (No. 38803).

133 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 17/545 (No. 33733).

134 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 19/111 (No. 35537).

135 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 19/597 (No. 37162; 37163).

136 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 20/614 (No. 38259).

137 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 21/44 (No. 38295); 21/109 (No. 37440); 21/165 (No. 38555); 21/191 (No. 38619); 21/228 (No. 38674); 21/239 (No. 38691); 21/242 (No. 38697); 21/258 (No. 38732).

138 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 21/438 (No. 39059).

139 Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned* (Riyad: Dâru'l-Vaṭan, 1418), 3/68 (No. 820).

140 İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 3/69 (No. 821).

141 İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 3/195 (No. 917).

15.	Ahmed b. Hanbel (ö.241)	Müsned	65	1. Tavaf, selamlama ve remel¹⁴² 2. Haşîr¹⁴³ 3. Namazların cem edilmesi¹⁴⁴ 4. Münafıkların kimlikleri¹⁴⁵ 5. Ahde vefa¹⁴⁶ 6. Tebük seferi¹⁴⁷ 7. Ebû't-Tufeyl'in doğum tarihi¹⁴⁸ 8. Hilâfet¹⁴⁹ 9. Hz. Peygamber'in lanet ettiği kimseler¹⁵⁰ 10. Rüya¹⁵¹ 11. Şerden sakınma¹⁵² 12. Ganimet¹⁵³	13. Kıraat ve kitapla amel¹⁵⁴ 14. Ehl-i beyt ve Hz. Ali¹⁵⁵ 15. Zebâih¹⁵⁶ 16. Zülüm¹⁵⁷ 17. Telbiye ve cemerat¹⁵⁸ 18. Kıyamet alametleri¹⁵⁹ 19. İnsanın kaderi¹⁶⁰ 20. Gıyabı cenazenamazı¹⁶¹ 21. Mudar kabilesi¹⁶² 23. Hediye¹⁶³ 24. Şemâil¹⁶⁴ 25. Kâbe'nin inşası¹⁶⁵ 26. Arap acem¹⁶⁶ 27. Kimin daha hayırlı olduğunu bilememe¹⁶⁷ 28. Hariciler¹⁶⁸
16.	Abd b. Humeyd (ö. 249)	Müsned	1	1. Namazların cem edilmesi ¹⁶⁹	

142 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/471 (No. 2029); 4/498 (No. 2782); 28/73 (No. 16858); 39/216 (No. 23798); 39/219 (No. 23802); 39/223 (No. 23806); 4787 (No. 2210); 4/94 (No. 2220); 4/425 (No. 2688); 4/437 (No. 2707); 4/498 (No. 2782); 5/9 (No. 2787); 5/58 (No. 2868); 5/197 (No. 3074); 5/447 (No. 3492); 5/469-471 (No. 3532; 3533; 3534; 3535); 28/73 (No. 16858); 28/106 (No. 16897).

143 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/360 (No. 21456).

144 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/322 (No. 21997); 36/338 (No. 22012); 36/364 (No. 22036); 36/383 (No. 22062); 36/389 (No. 22070); 36/413 (No. 22094).

145 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/346 (No. 23321).

146 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/377 (No. 23354).

147 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/404 (No. 23395); 39/211 (No. 23792); 38/412 (No. 23409).

148 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/217 (No. 23799).

149 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/426 (No. 23432).

150 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/212 (No. 23793).

151 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/213 (No. 23795).

152 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/214 (No. 23796).

153 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/191 (No. 14).

154 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/355 (No. 232).

155 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/163 (No. 773); 2/263 (No. 952); 32/56 (No. 19302).

156 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/264 (No. 954); 2/432 (No. 1307).

157 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/125 (No. 1550).

158 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/315 (No. 1798); 5/41 (No. 2841).

159 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/63-67 (No. 16141; 16143; 16144); 39/301 (No. 23878).

160 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/68 (No. 16145).

161 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/68-69 (No. 16145; 16146); 27/151 (No. 16606); 38/248 (No. 23195).

162 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/342 (No. 23316).

163 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/108 (No. 23704).

164 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/215 (No. 23797).

165 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/218 (No. 23800).

166 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/218 (No. 23081).

167 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/220 (No. 23803).

168 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/222 (No. 23805).

169 Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî Abd b. Humeyd, *el-Müsnedü'l-kebîr* (Beyrut: Mektebetü'n-nehdâtü'l-arabiyye, 1408), 1/71 (No. 122).

17.	Dârimî (ö. 280)	<i>Sünen-i Dârimî</i>	1	1. Namazların cem edilmesi ¹⁷⁰	
18.	Bezzâr (ö.292)	<i>Müsned</i>	35	1. Şemâil ¹⁷¹ 2. Kına ¹⁷² 3. Arap ve Acem ¹⁷³ 4. Küçük yaşta Hz. Peygamber'i görmek ¹⁷⁴ 5. Miras ¹⁷⁵ 6. Zebâih ¹⁷⁶ 7. Hz. Ali ve ehl-i beyt'in fazileti ¹⁷⁷ 8. Zülüm ¹⁷⁸ 9. Duhân süresinin fazileti ¹⁷⁹	10. İnsanın yaratılışı ¹⁸⁰ 11. Tavaf ve rüknü selamlama ¹⁸¹ 12. Zemzem ¹⁸² 13. Allah'ın kitabını öğrenme ve amel etme ¹⁸³ 14. Tebük seferi ¹⁸⁴ 15. Ahde vefa ¹⁸⁵ 16. Rüya ¹⁸⁶ 17. Tebliğ ¹⁸⁷ 18. Şeytan taşlama ¹⁸⁸ 19. İslâm'a girme ¹⁸⁹ 20. Haşîr ¹⁹⁰
19.	Nesâî	<i>Süneni'l-kübra</i>	9	1. Haşîr ¹⁹¹ 2. Hz. Ali'nin fazileti ¹⁹² 3. Namazların cem edilmesi ¹⁹³ 4. Ehl-i beyt ¹⁹⁴ 5. Tefsir ¹⁹⁵	

170 Ebû Saîd Osmân b. Saîd b. Hâlid Dârimî, *es-Sünen*, thk. Huseyin Selim Esed Ed-Dârânî (Riyâd: Dârü'l-muğnî, 2000), “Salat”, 182 (No. 1556).

171 Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Müsned* (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1423), 7/205 (no. 2775; 2776).

172 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/206 (no. 2777).

173 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/ 211 (no. 2785).

174 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/212 (no. 2787).

175 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 1/124 (no. 54); 1/201 (no. 54).

176 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 2/134-135 (no. 494;495).

177 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 2/133-134 (no. 492; 493; 494).

178 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 4/60 (no. 1227); 7/225 (no. 2797); 7/226 (no. 2798); 7/229 (no. 2802).

179 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 4/168 (no. 1334).

180 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 4/280 (no. 1447).

181 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/208 (no. 2779); 7/210 (no. 2783; 2784).

182 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/209 (no. 2782).

183 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/226 (no. 2799); 1/371 (no. 249).

184 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/227 (no. 2800); 7/229-230 (no. 2803; 2804).

185 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/228 (no. 2801).

186 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/230 (no. 2805).

187 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 9/341 (no. 3897); 2/132 (no. 490).

188 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 6/108 (no. 2167).

189 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 7/208 (no. 2780).

190 el-Bezzâr, *el-Müsned*, 9/336 (no. 3891).

191 Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Muessetu er-Risâle, 1421), 1/668 (no. 2224).

192 en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/134 (no. 8424); 5/130 (no. 8410).

193 en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/488 (no. 1576).

194 en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/45 (no. 8092).

195 en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6/372 (no. 11203); 6/424 (no. 11316); 6/474 (no. 11463) 6/456 (no. 11418).

20.	Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (ö. 307)	Müsned	9	1. Ganimet ¹⁹⁶ 2. Anne-babaya iyilik ¹⁹⁷ 3. Remel ¹⁹⁸ 4. Mekke'nin fethi ¹⁹⁹	5. Tavaf ve Hacerü'l-esved'i selamlama ²⁰⁰ 6. Fazâilü's-sahâbe ²⁰¹ 7. Remel ²⁰² 8. Su-i hıfz ²⁰³ 9. Zebâih ²⁰⁴
21.	İbn Huzeyme (ö. 311)	Sahîh-i İbn Huzeyme	10	1. Namazların cem edilmesi ²⁰⁵ 2. Tavaf, remel ve rükünleri selamlama ²⁰⁶ 3. Hervele ²⁰⁷ 4. Kâbe'nin yapısı ²⁰⁸	
22.	Ebû Avvâne (ö. 316)	Müsned	15	1. Sa'y ve tavaf ²⁰⁹ 2. Ahde vefa ²¹⁰ 3. Zebâih ²¹¹ 4. Ruknî yemanî ve Hacerü'l-esved'i selamlama ²¹² 5. Kur'an'ı öğrenme, öğretme ve kıraat yapma ²¹³ 6. Ruknî Yemanî'yi selamlama	
23.	eş-Şâî (ö. 335)	Müsned	4	1. Namazların cem edilmesi ²¹⁴ 2. Zülkarneyn ²¹⁵	

196 Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* (Beyrut: Dârü'l-me'mun li't-turâs, 1410), 1/40 (no. 37); 12/119 (no. 6752).

197 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 2/195 (no. 900).

198 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 2/196 (no. 901).

199 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 2/296 (no. 902).

200 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 2/197 (no. 903).

201 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 2/198 (no. 904).

202 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 4/449 (no. 2574).

203 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 11/88 (no. 6219).

204 Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 1/450 (no. 602).

205 Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî İbn Huzeyme, *es-Sahîh* (Beyrut: Mektebetü'l-islâmî, 1400), 2/81-82 (no. 966; 968); 3/101 (no. 1704).

206 İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 4/208 (no. 2700); 4/211 (no. 2707); 4/239 (no. 2779); 4/241 (no. 2782; 2783).

207 İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 4/139 (no. 2535).

208 İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, 4/337 (no. 3022).

209 Ya'küb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî Ebû Avâne, *el-Müsned* (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1419), 2/365-366 (no: 3455; 3456; 3457; 3459; 3460; 3461).

210 Ebû Avâne, *el-Müsned*, 4/317-318 (no: 6836; 6837).

211 Ebû Avâne, *el-Müsned*, 5/75-76 (no: 7845; 7846; 7847; 7848).

212 Ebû Avâne, *el-Müsned*, 2/559 (no: 3431; 3432).

213 Ebû Avâne, *el-Müsned*, 2/444 (no: 3762).

214 Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâî, *el-Müsned* (Medine: Mektebetü'l-ulum ve'l-hikem, 1410), 3/239-240 (no: 1338; 1339; 1340).

215 eş-Şâî, *el-Müsned*, 2/96 (no: 620).

24.	İbn Hibbân (ö. 354)	<i>Sahîn-i İbn Hibbân</i>	18	1. Hadis yazımının yasaklanması ²¹⁶ 2. Namazın terki ²¹⁷ 3. Namazların cem edilmesi ²¹⁸ 4. Mekke'nin fazileti ²¹⁹	5. Remel ve tevaif ²²⁰ 6. Hz. Ali'nin fazileti ²²¹ 7. Zebâih ²²² 8. Mu'cize ²²³ 9. Kıyamet alametleri ²²⁴ 10. Kur'an kıraati ²²⁵
-----	------------------------	-------------------------------	----	--	---

216 Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh* (Beyrut: Müessesetür'-risâle, 1414), 1/267 (no: 65).

217 İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh*, 4/313 (no: 1458).

218 İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh*, 4: 462 (no: 1591); 4/465 (no: 1593); 4/469 (no: 1595).

219 İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh*, 9/23 (no: 3709).

220 İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh*, 9/119 (no: 3811); 9/21 (no: 3814); 9/120 (no: 3812); 9/153 (no: 3845).

221 İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh*, 12/381 (no: 5570); 14/570 (no: 6604); 15/375 (no: 6931).

222 İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh*, 13/216 (no: 5896).

223 İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh*, 14/466 (no: 6531); 14/475 (no: 6537).

224 İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh*, 15/200 (no: 6791).

225 İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sâhîh*, 3/49 (no: 772).

25.	et-Taberânî (ö. 360)	Mu'cemü'l-evsat	29	1. Hz. Ali'nin fazileti ²²⁶ 2. İnsanın yaratılışı ²²⁷ 3. Aşere-i mubaşşere ²²⁸ 4. Kıyamet günü sorgusu ²²⁹ 5. Peygamber'in lanet okuduğu kimseler ²³⁰ 6. Ebü't-Tufeyl'in Hz. Peygamber'i görmesi ²³¹ 7. Gasp ²³² 8. Fitne ve nifâk ²³³ 9. Duhân süresinin fazileti ²³⁴ 10. Namazların cem edilmesi ²³⁵ 11. Remel ²³⁶ 12. Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in fazileti ²³⁷ 22. Hayâ ²³⁸	13. Arafe ve aşure orucu ²³⁹ 14. İlim ²⁴⁰ 15. Kabe'yi gürünce okunacak dua ²⁴¹ 16. Sıla-i rahim ²⁴² 17. Eşlerin birlikte gusül almaları ²⁴³ 18. Şehitlik ²⁴⁴ 19. Mina ²⁴⁵ 20. Ahde vefa ²⁴⁶ 21. Haşîr ²⁴⁷
-----	----------------------	-----------------	----	--	--

226 Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* (Kahire: Dârü'l-haremeyn, 1415), 1/237 (no:775); 2/275 (no: 1966); 2/336 (no: 2155); 4/187 (no: 3934).

227 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/148 (no: 1535); 3/107 (no: 2631).

228 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/289 (no: 2009).

229 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/348 (no: 2191).

230 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/11 (no: 2309).

231 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/45 (no: 2424).

232 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/236 (no: 3022).

233 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/154 (no:3853).

234 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/164 (no: 3875).

235 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 5/11 (no:4532); 5/12 1(no: 4533); 6/267 (no: 6378); 7/76 (no: 6901).

236 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 5/192 (no:5050).

237 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 5/374 (no: 5601).

238 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 9/153 (no: 9400).

239 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/10 (no: 5646).

240 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/37 (no: 5722).

241 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/183 (no: 6132).

242 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/363 (no: 6623).

243 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/340 (no: 7669).

244 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/343 (no: 7676).

245 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/377 (no: 7775).

246 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/213 (no: 8436).

247 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/214 (no: 8437).

26.	et-Taberânî (ö. 360)	Mu'cemü'l-kebir	65	1. Hz. Ali'nin fiziki yapısı ²⁴⁸ 2. Hz. Ali'ye biat ²⁴⁹ 3. İnsanları gözetleme ²⁵⁰ 4. Şehitlik ²⁵¹ 5. Tebliğ ²⁵² 6. Kitap ve sünnet ²⁵³ 7. Ahde vefa ²⁵⁴ 8. Kıyamet alametleri ²⁵⁵ 9. İnsanın yaratılışı ²⁵⁶ 10. Gıyabî cenaze namazı ²⁵⁷ 11. Hz. Ali'nin fazileti ²⁵⁸ 12. İnsanlara eziyet etmek ²⁵⁹ 13. Rüya ²⁶⁰ 14. Veda hacı ²⁶¹ 15. Kabe'yi görünce yapılacak dua ²⁶²	16. Hz. Peygamber'e ümmetin gösterilmesi ²⁶³ 17. Duhân süresinin fazileti ²⁶⁴ 18. Peygamberlerin sadakayı kabul etmemeleri ²⁶⁵ 19. Selman'ın Müslüman oluşu ²⁶⁶ 20. Kebâir günahlar ²⁶⁷ 21. Mekke'nin fazileti ²⁶⁸ 22. Remel ²⁶⁹ 23. Tavaf ²⁷⁰ 24. Ruknî yemanî ve Hacerü'l-esved'iselemlama ²⁷¹ 25. Zemzem ²⁷² 26. Namazların cem edilmesi ²⁷³ 27. Şirk ²⁷⁴ 28. Hz. Fatıma'nın fazileti ²⁷⁵ 29. Hz. Peygamber'in vefatı ²⁷⁶
-----	----------------------	-----------------	----	---	---

248 Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1404), 1/95 (no: 160).

249 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 1/105 (no: 169).

250 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 1/108 (no: 181).

251 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 1/152 (no: 352).

252 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 2/155 (no: 1647).

253 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/66 (no: 2681); 3/67 (no: 2683).

254 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/164 (no: 3009).

255 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/170 (no: 3028; 3029; 3031;3033;3034; 3035); 3/175 (no: 3037).

256 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/175 (no: 3038); 3/176 (no: 3039; 3040); 3/178 (no: 3045); 9/100 (no: 8530).

257 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/178-179 (no: 3046; 3047; 3048); 5/218 (no: 5142); 19/446 (no: 1085).

258 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/179 (no: 3049); 5/165 (no: 4968; 4970); 23 /380 (no: 901).

259 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/179 (no: 3050).

260 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/179 (no: 3051).

261 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/180 (no: 3053); 5/166 (no: 4971).

262 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/181 (no: 3053).

263 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/181 (no: 3054; 3055).

264 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 5/88 (no: 4666).

265 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 6/228 (no: 6071).

266 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 6/231 (no: 6076).

267 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 9/156 (no: 8783; 8784).

268 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/267 (no: 10624); 10/ 170 (no: 10633).

269 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/267-269 (no: 10625; 10626; 10627; 10628; 10629).

270 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/269-270 (no: 10630; 10631).

271 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/271 (no: 10634; 10635; 10636).

272 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/271 (no: 10637).

273 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 20/57 (no: 101; 102; 103; 104; 105; 106; 107; 108).

274 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 20/59 (no: 109).

275 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 22/417 (no: 1030).

276 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 23/379 (no: 897).

27.	Dârekutnî (ö. 385)	Sünen-i Darekutnî	9	1. İçine canlı bir şeyin düştüğü suyun durumu ²⁷⁷ 2. Deniz suyunun temiz oluşu ²⁷⁸ 3. Bismelenin cehrî okunması ²⁷⁹ 4. Namazların cem edilmesi ²⁸⁰ 5. Kunut ²⁸¹ 6. Bayram namazı ²⁸²
28.	Beyhâkî (ö. 458)	Sünenü'l-kübrâ	24	1. Taharet ²⁸³ 2. Zemzemin fazileti ²⁸⁴ 3. Namazların cem edilmesi ²⁸⁵ 4. Hacerü'l-esved'i selamlama ²⁸⁶ 5. Tavafta remel yapma ²⁸⁷ 6. Tavaftan önce uzanma ²⁸⁸ 7. Binek üstünde tavaf yapmak ²⁸⁹ 8. Şeytan taşlama ²⁹⁰ 9. Haccı bozan şeyler ²⁹¹ 10. Ganimet ²⁹² 11. İnsanın yaratılışı ²⁹³ 12. Kurbân ²⁹⁴ 13. Deniz ölüsü ²⁹⁵

277 Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1424), 1/40 (no: 65).

278 ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/44 (no:72).

279 ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/67 (no: 1157; 1159).

280 ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/241-242 (no: 1462;1464).

281 ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/373-374 (no: 1699).

282 ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/389-390 (no: 1733;1734).

283 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Âtâ (Mekke: Dârü'l-bâz, 1414), 1/4 (no: 4).

284 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/266 (no: 1307).

285 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/387 (no: 1888); 3/162 (no: 5734; 5735; 5736; 5737; 5738); 3/163 (no: 5760).

286 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/76 (no: 9508).

287 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/78 (no: 9516); 5/81 (no: 9539).

288 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/79 (no: 9522).

289 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/100 (no: 9647; 9648; 9650).

290 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/128 (no: 9815; 9816); 5/153 (no: 9977).

291 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/167 (no: 10064).

292 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6/303 (no: 13124).

293 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/421 (no: 15821).

294 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9/250 (no: 19424).

295 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9/253 (no: 19441).

29.	Beyhâkî (ö. 458)	Şu 'abü'l-îmân	28	1. Deniz suyunun temiz oluşu ²⁹⁶ 2. Namazların cem edilmesi ²⁹⁷ 3. Cenaze kefenleme ²⁹⁸ 4. Giyâbî cenaze namazı ²⁹⁹ 5. Tefâ ³⁰⁰ 6. Zemzemin fazileti ³⁰¹ 7. Şeytan taşlama ³⁰² 8. Haremde namaz ³⁰³ 9. Yılan öldürme ³⁰⁴ 10. Gasp ³⁰⁵ 11. Zülkarneyn ³⁰⁶ 12. Fezâilu Alî (r.a) ³⁰⁷	13. Müşriklerle savaşma- dan önce onları İslâm'a davet etme ³⁰⁸ 14. Zühd ³⁰⁹ 15. Sa'y ³¹⁰ 16. Ebu Hanîfe'ye reddi- ye ³¹¹ 17. İkindiden sonra na- maz ³¹² 18. Münafıkların bilgisi ³¹³ 19. Fiten ³¹⁴ 20. Hâriciler ³¹⁵
-----	------------------	----------------	----	---	---

Görüldüğü gibi erken dönem hadis mecmuaları üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, Ebü't-Tufeyl'in rivayetlerine yirmi dokuz hadis kitabında toplamda 431 hadise (her bir isnad ayrı bir hadis olarak kabul edilmiştir) rastlanmıştır. Bu rivayetlerin isnadları birbirinden bağımsız olmasa da hadislerinin geniş bir hadis külliyyatına dağılması ve onlarla istişhâd edilmesi zikredilmeye değerdir. Ebü't-Tufeyl'in rivayetleri, daha önce de belirtildiği gibi, büyük oranda merfû hadislerden oluşmakla birlikte, mevkûf rivayetlerin de göz ardı edilemeyecek kadar fazla olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Merfû olarak naklettiği hadislerin ise cüzi bir miktarını doğrudan Hz. Peygamber'den nakletmektedir. Bu nedenle, Ebü't-Tufeyl'i konu edinen ricâl eserleri, onun muhtemelen doğrudan Hz. Peygamber'den naklettiği hadisleri kastederek, on ila otuz arasında değişen hadis sayısına işaret etmektedirler. Ebü't-Tufeyl, naklettiği hadislerin büyük kısmını ise sahâbiler üzerinden Hz. Peygamber'e isnad etmektedir. Doğrudan Hz. Peygamber'e nispet ettiği hadislerde az da olsa sahâbe mürseline başvurduğu söylenebilir. Zira hadisin konusu, sebeb-i vürudu veya vuku zamanı dikkate alındığında naklettiği bazı hadisleri, doğrudan Hz. Peygamber'den duyması ya da görmesi mümkün değildir. Bu da Ebü't-Tufeyl'in kendisi ile Hz. Peygamber arasında bir veya birden fazla sahâbeyi düşürerek hadisi doğrudan Hz. Peygamber'e nispet ettiği kanaati oluşturmaktadır.

Ebü't-Tufeyl'in ravisi olduğu rivayetlerin ana başlıkları dikkate alındığında namaz, hac, fiten, ehl-i beyt ve Hz. Ali'in fazileti gibi konular diğer mevzulara oranla daha çok nakledilmiş ve hadis eserlerinde yer edinmiştir. Ancak istişhâd edilen veya hadis mecmualarına konu olan söz konusu rivayetlerin sıhhat durumları birbirinden farklılık arz etmektedir. Nitekim bu hadislerden bazılarının isnadı problemlili iken diğer bazılarında ise metin problemi bulunmaktadır. Özellikle gadir-i hum, ehl-i beyt ve Hz. Ali'nin fazileti gibi konularda çokça zayıf ve uydurma hadisler bulunduğu hususunda muhaddislerin yaklaşımları belirgindir. Buna karşın seferde namazların cem edilmesi ve

296 Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân* (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1423), 1/130 (no: 1389).

297 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 2/456 (no: 8314).

298 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 3/259 (no: 11167).

299 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 3/362 (no:12076).

300 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 3/563 (no:13417).

301 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 3/704 (no: 14337).

302 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 4/32 (no:15573).

303 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 4/61 (no: 15757).

304 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 5/403 (no: 20265).

305 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 6/566 (no:22449).

306 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 11/563 (no:32577).

307 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 12/82 (no: 32791).

308 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 12/364 (no: 33733).

309 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 13/ 247 (no: 35537).

310 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 13/134 (no: 37162).

311 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 14/165 (no: 37262).

312 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 14/257 (no: 37600).

313 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 14/599 (no: 38259).

314 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 15/19 (no: 38295); 15/66 (no: 38440); 15/130 (no: 38619); 15/154 (no: 38674); 15/110 (no: 38555); 15/161 (no: 38691); 15/163 (no: 38697); 15/172 (no: 38732); 15/198 (no: 38803).

315 Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 15/313 (no: 39059).

haccın rükünleri gibi hususlarda ise Ebû't-Tufeyl'in naklettiği hadisler sahih görülmüş ve amel edilmiştir. Ancak, sahih, zayıf veya uydurma hadislerde sorumluluğun Ebû't-Tufeyl'e ait olmadığını belirtmek gerekir. Zira bir hadisin eserlerde kayıt altına alınmasına kadar geçen sürede sahâbe ravisi ile musannif arasında en az iki nesil bulunmaktadır. Bu nedenle de problemin daha alt kuşaklarda olması pek ala mümkündür.

5. İbn Hazm'a Göre Sahâbe ve Sahâbenin Adaleti

Sahâbe tanımı üzerinde duran İbn Hazm, bir kimsenin sahâbî sayılabilmesi için bazı koşullara sahip olmalarına işaret etmiştir. Bu şartlar:

1. Bir saat veya bir an dahi olsa Hz. Peygamber'i görmek
2. Bir harf bile olsa Hz. Peygamber'den hadis almak veya Hz. Peygamber'in bir edimine (fiiline) şahid olmak
3. Nifakla meşhur olanlardan olmamak
4. Hukuksal kısıtlı olmamak (Muhannes³¹⁶ olmamak veya sürgün cezası almamış olmak)
5. Müslüman olarak vefat etmek³¹⁷

İbn Hazm'ın sahâbe tanımı üzerinden yaptığı değerlendirmeye münafıklar ve hukuksal kısıtlı olanlar dışında Hz. Peygamber'i gören, edimlerine (fiillerine) şahit olan ve Müslüman olarak vefat eden herkesi sahâbî olarak kabul ettiğini söylemek mümkündür.³¹⁸ Onun tanımı efradını cami, ağyarını mani bir tarif hükmündedir. Nitekim tahsis yapmaksızın zikrettiği Hz. Peygamber'i görme veya işitme şartıyla, Abdullah İbn Mektum gibi a'mâ (gözleri görmeyen) olanların Hz. Peygamber'i görmemiş ancak ondan hadisler işitmiş olanları ile Nu'man b. Beşir, Abdullah b. Zubeyr, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali ve Mahmud b. Rebi' gibi küçük yaşta Hz. Peygamber'i görenleri sahâbî tanımının içine almaktadır.³¹⁹ Ayrıca sahâbî tanımı içine erkek, kadın, köle veya hür gibi hususları da dâhil etmediği görülmektedir.³²⁰ İbn Hazm'ın sahâbe tanımında öne sürdüğü "Müslüman olarak vefat etme" şartı da üzerinde durulmaya değer bir koşuldur. Nitekim birçok âlim tarafından ileri sürülen "Hz. Peygamber'i Müslüman olarak gören ve bu hal üzerine vefat eden"³²¹ şartının aksine İbn Hazm, Müslüman olma şartını Hz. Peygamber'i görme veya işitme esnasında değil de vefat etme esnasında talep etmektedir. O, bu tanımla Hz. Peygamber'i gayr-i Müslim olarak görmelerine veya hadis almalarına rağmen ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslüman olanları dâhil etmek istediği söylenebilir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'i Müslüman olarak görmelerine veya işitmelerine karşın daha sonra irtidad edenleri de sahâbî tanımının dışına çıkarmak istediği düşünülebilir. O, bu şartla aynı zamanda Hz. Peygamber'in vefatından sonra irtidad eden daha sonra yine Müslüman olan Eş'as b. Kays gibi kimseleri de sahâbî tanımına dâhil etmektedir.³²²

İbn Hazm'ın sahâbe tanımını diğer tanımlardan farklı kılan diğer bir husus ise diğer şartlara sahip olmasına rağmen Hz. Peygamber tarafından hukuksal kısıtlamalara tabi tutulanları sahâbe çerçevesinden çıkarmasıdır. Bunların başında ise muhannesler gelmektedir.³²³ Ona göre bir muhannes, Hz. Peygamber'i görse veya ondan hadis alsın ve Müslüman olarak vefat etse dahi sahâbî sayılmaz. Bu durumda olanlara ise Hît'i örnek göstermiştir.³²⁴ İbn Hazm'ın sahâbe tanımı dikkate alındığında usûlcülerin aksine muhaddislerin metodunu benimsediği söylenebilir. Zira İbn Hazm da sahâbe tanımını, sahâbe sözcüğünün lugavi anlamında hareketle yapmaktadır. Bu nedenle de uzun birliktelik yerine bir defa da olsa Hz. Peygamber'i görmeyi sahâbî olmak için yeterli görmektedir. O bu cihetle de Hevazın kabilesine karşı yapılan Huneyn savaşı ile Bizanslılara karşı yapılan Tebuk seferine katılan savaşçıların tamamının sahâbî kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.³²⁵

316 Muhannese dair geniş bilgi için bk Hilal Özay, "İslâm Hukukunda Transseksüel veya Travesti Olmanın Hükmü", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51 (2019), 204-234.

317 Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Mahmud Hamid (Kahire: Darü'l-Hadis, 2005), 5/701; Kaya, "Zâhirî Âlimlerin Sahâbe Algısı", 173.

318 Mustafa Kemal Koca, *Sahâbenin Adâleti: Ehli Sünnet İçî İhtilaflar* (Yalova: Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 153.

319 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/701.

320 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/701.

321 İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 293.

322 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/702.

323 Everett K. Rowson, "İlk Dönem Medîne'de Efemineler", çev. Ahmet Hakkı Turabi, Erhan Özden, *Rast Müzikoloji Dergisi* 3/1 (2015), 4-31.

324 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/701; Koca, *Sahâbenin Adâleti: Ehli Sünnet İçî İhtilaflar*, 87.

325 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/703.

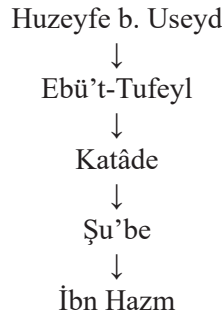
İbn Hazm, zikredilen vasıflara sahip olan herkesi sahâbî olarak değerlendirmektedir. Sahâbî olduğu konusunda şüphe bulunmayan kimselerin tamamını ise adil kabul etmektedir. Ona göre sahâbe tamamı adil olmakla beraber fazilet sahibi ve Allah'ın kendilerinden razı olduğu kimselerdir. İbn Hazm'a göre onlara saygı göstermek, onları tazim etmek ve onlar için istiğfarda bulunmak farzdır. Nitekim bizler servetimizin tamamını Allah yolunda sadaka olarak versek dahi onların verdiği bir hurmaya eş değer değildir. Aynı şekilde ömrümüz boyunca ibadet etsek dahi onların Hz. Peygamber ile geçirdiği kısa bir vakitten daha faziletli değildir. İbn Hazm, sahâbenin adalet ve fazilet sahibi olduğunu birçok ayet ve hadislerle desteklemektedir.³²⁶

İbn Hazm, sahâbe tanımının ve adaletinin çerçevesini geniş tutmakla beraber “sahâbenin tamamı adildir” genel kabulünü bu konuda yapılabilecek istismarlardan da sakınmaya çalışmıştır. Bu nedenle de adaleti, sahâbenin sübutuna bağlamaktadır. Zira bizatihi Hz. Peygamber döneminde münafıklar veya sahâbîliği düşürülen muhannes gibi kimselerin mevcut olması İbn Hazm'ı böyle bir tavra sevk etmiştir.³²⁷ Dolayısıyla sahâbî olduğu kesin olarak bilinmeyen veya ismini belirtmeksizin “sahâbeden biri” ifadesiyle nakilde bulunmayı kabul etmemektedir. Ancak ona göre zikri geçen mübhem lafızla nakilde bulunan kişi, sahâbeyi sahâbe olmayandan ayırt edebilecek yetenek ve kabiliyete sahip ise istişhâdkabuledilir.³²⁸

6. İbn Hazm'ın Eserlerinde Yer Alan Ebü't-Tufeyl Rivayetleri

Fıkıh usulünden hadise, mantıktan felsefe ve dinler tarihine kadar birçok alanda eser telif eden İbn Hazm, Zâhiri anlayışının etkisiyle kitaplarında yoğun bir şekilde hadisleri kullanmıştır. Konu edindiği hadislerin büyük bir yekûnunu istişhâd için kullanırken geri kalan kısmı ise muhaliflerinin görüşlerini tenkit etmek ve delillerini çürütmek için kullanmıştır. Bu bağlamda kullandığı hadislerden bazılarını ise Ebü't-Tufeyl üzerinden rivayet edilen hadisler oluşturmaktadır. İbn Hazm'ın konu edindiği Ebü't-Tufeyl rivayetlerinin konusu ve isnadı şu şekildedir:

1. Taharet (Müşrik ve Kâfirlerin necis olmaları): İbn Hazm, ehl-i kitaptan olsun veya olmasın kâfir erkek ya da kadının salya, ter ve gözyaşı başta olmak üzere onlardan olan her şeyin istisnasız necis olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda birçok delil zikreden İbn Hazm, Ebü't-Tufeyl'in de ravisi olduğu bir hadisle de ihticâc etmiştir. Deccâl'ı konu edinen Ebü't-Tufeyl'in Huzeyfe b. Useyd üzerinden naklettiği rivayette, Deccâl'a binek olarak sadece eşeğin musahhar kılındığı; Zira ikisinin de (binek ve binici) rics (necis) olduğu belirtilmiştir.³²⁹ İbn Hazm'ın delil getirdiği mevkuf rivayetin isnadı ise şu şekildedir:

2. Namaz (Seferde namazların cem edilmesi): İbn Hazm, seferde namazların cem edilmesine meselesinde Ebü't-Tufeyl > Muaz b. Cebel tariki ile nakledilen rivayetlerle istişhâd etmiştir. Bu tariklerin tamamı Hz. Peygamber'in Tebüğ gazvesinde zikri geçen namazları birbiriyle cem etmesini konu edinirken her bir tarikin diğerinden farklı lafızlar içerdiğini belirtmek gerekmektedir.³³⁰ Hadisin tarikleri şu şekildedir:

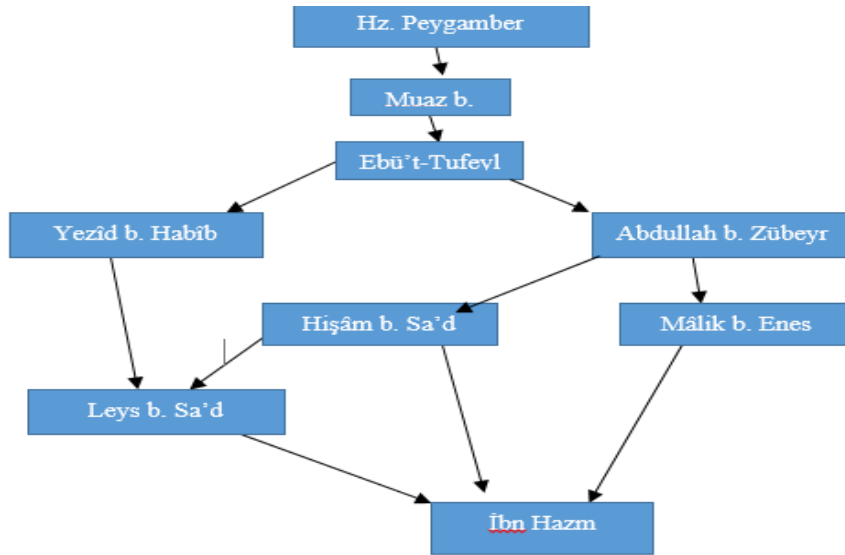
326 İbn Hazm, *el-İhkam*, 5/701-703.

327 İbn Hazm, *el-İhkam*, 2/162.

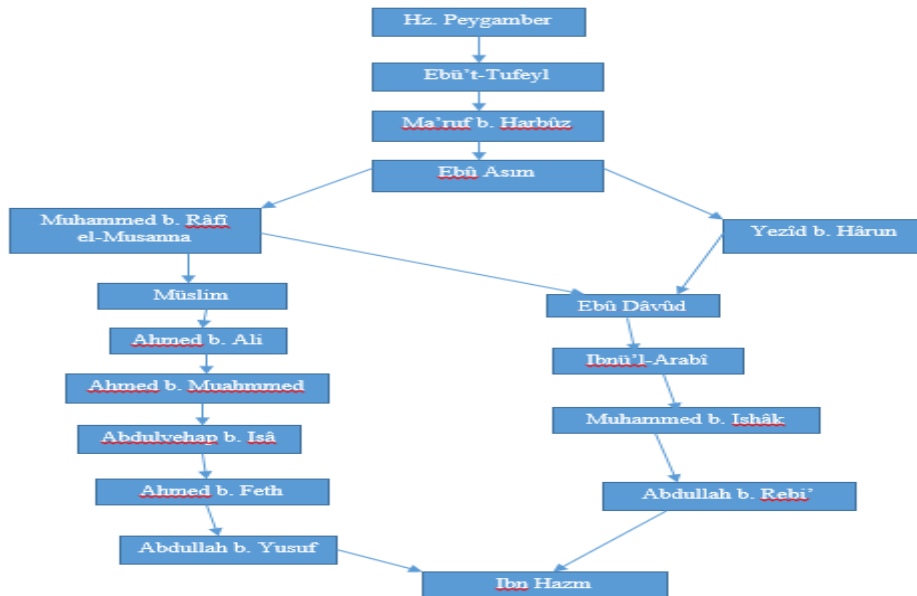
328 Ebü Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd ez-Zahiri İbn Hazm, *en-Nübez el-Kafiye fî Usûli Ahkâmi'd-Din* (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısri, 1991), 52; Ebu Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd ez-Zahiri İbn Hazm, *Usûl-i-Dîn -Dinin Kaynaklarına Bir Bakış-*, çev. İbrahim Aydın (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 56-57.

329 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/113.

330 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 3/143-144.

3. Hac (Tavaf, Sa'y, Remel, Hacerü'l-esved ve Rûkn-i Yemânî'yi selamlama): İbn Hazm, Hz. Peygamber'in Veda haccına dair bilgilere tahsis ettiği ve bu minvalde telif ettiği eserinde konusu itibarı ile de anlaşılacağı üzere hac menâsikleri ile ilgili geniş malumatlara yer vermiştir. İbn Hazm eserinde tabii olarak da her konu için yaklaşımı yansıtabilecek başlıklar koymuş ve anlayışını temellendirmek için de hadislerle ihticâc etmiştir. Bu konuda başvurduğu hadislerden bazıları ise Ebû't-Tufeyl'in rivayetleridir. Zira Ebû't-Tufeyl, veda haccında Hz. Peygamber'i hac ibadetini ifa ederken bizatihi görmüş ve gördüklerini de sonraki nesle aktarmıştır. İbn Hazm'ın da görüşlerini temellendirmede kullandığı Ebû't-Tufeyl'in rivayetlerinde Ebû't-Tufeyl, Hz. Peygamber'i binek üzerinde tavaf ettiğini, bastonu ile Hacerü'l-esved'i selamladığını ve onu öptüğünü gördüğünü belirtmektedir.³³¹ İbn Hazm'ın konu edindiği rivayetler incelendiğinde içeriğin aynı olmasına rağmen tarikler arasında lafız farklılıkları olduğu görülmektedir. Söz konusu rivayetlerin isnadı şu şekildedir:

4. Kurban (Akîkâ Kurbanı): Akîkâ, çocuğun doğumundan sonraki ilk günlerde bir şükran ifadesi olarak kesilen kurbandır. İslâm hukukunda akîkâ kurbanı ile ilgili farklı yaklaşımlar olsa da İbn Hazm, ölü veya diri olarak doğan her çocuk için azığından fazla malı olanın akîkâ kurbanı kesmesini vacip kabul etmektedir. Ona göre doğumun yedinci gününde veya sonrasında kesilmesi gereken kurbanın, etinden yenilebileceği gibi sadaka veya hediye olarak da dağıtılması mubahtır. Aynı şekilde kurbanın erkek veya dişi olması arasında fark bulunmaz iken akîkâ kurbanı olarak deve veya ineğin kesilmesi farzıyeti ifa etmez. İbn Hazm, akîkada kesilecek kurbanın ayıpsız olmasını da gerekli görmemektedir. O, bu konudaki anlayışını desteklemek için birçok hadise başvurmuştur. Bu rivayetlerden birisi de Ebû't-Tufeyl'in İbn Abbâs üzerinden naklettiği “erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir küçükbaş hayvanın kesilmesi

331 Ebu Muhammed b Ali b Ahmed b Said ez-Zahiri İbn Hazm, *Haccetü'l-Vedâ* (Riyad: Beytü'l-Efkarü'd-Devliyye, 1998), 258; 260.

gerekir”³³² hadistir. Bu hadisle istişhâd eden İbn Hazm, yeni doğan erkek çocuk için iki, kız çocuk için ise bir tane küçükbaş hayvanın kesilmesini farz görmektedir. İbn Hazm'ın ihticâc ettiği rivayetin isnadı ise şu şekildedir:

Abdullah b. Abbas
↓
Ebû't-Tufeyl
↓
İbn Hazm

5. Ahde Vefa (Sadece Kur'an ve sünnet ile sabit olan şart, ahd ve akitlerin geçliliği): İbn Hazm, *el-İhkâm* adlı usul eserinde üzerinde durduğu konulardan biri de dinde Kur'an veya sünnet nassı ile sabit olmayan hiçbir şartın, ahdin veya akitin geçerli olmadığı hususudur. Ona göre zikri geçen durumların geçerliliği haklarında nas bulunup bulunmamasına bağlıdır. İbn Hazm, bu savunusunu desteklemek adına birçok delil ve örnek vakıayı zikretmektedir. Onun delil olarak başvurduğu hadislerden biri de Ebû't-Tufeyl'in Huzeyfe b. Yeman üzerinden naklettiği hadistir. O, söz konusu rivayette Huzeyfe b. Yeman ile Mekkeli müşrikler arasında geçen diyalogu ve Hz. Peygamber'in tavrını aktarmaktadır. Rivayetin metni Huzeyfe'nin anlatımıyla şu şekildedir: “Ben ve Ebû Huseyl, Bedir savaşına iştirak etmek için Mekke'den çıktık. Mekkeli müşrikler bizi yakaladı ve Muhammed'e mi gidiyorsunuz diye sordular. Bizler ise amacımızın Muhammed'e katılmak olmadığı sadece Medine'ye gitmek istediğimizi söyledik. Bunun üzerinde onlar Muhammed'in safına katılmamak ve karşılarında savaşmamak üzerine bizden söz aldılar. Bizler bu durumu Hz. Peygamber'e anlatınca bize, dönün ve ahdinize sadık kalın Allah onlara karşı bizlere yardım edecektir dedi.”³³³ İbn Hazm'ın istişhâd ettiği bu rivayetin isnadı ise şu şekildedir:

H. Peygamber
↓
Huzeyfe b. Yaman
↓
Ebû't-Tufeyl
↓
Velid b. Cem'
↓
Ebû Usâme
↓
İbn Ebî Şeybe
↓
Müslim
↓
Ahmed b. Ali
↓
Ahmed b. Muhammed
↓
Abdulahap b. İsa
↓
Ahmed b. Feth
↓
Abdullah b. Yusuf
↓
İbn Hazm

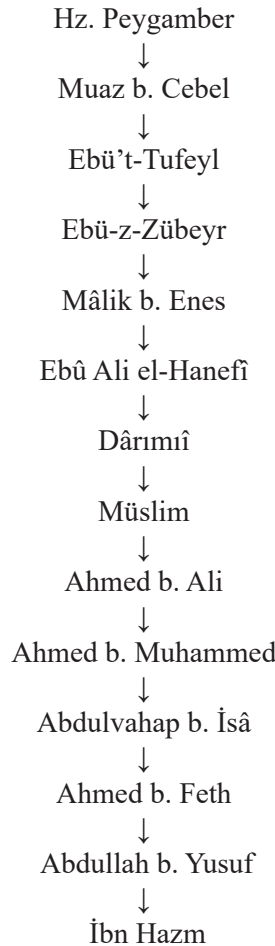
6. Hz. Peygamber'in Emirlerinin Bağlayıcılığı: İbn Hazm'ın eserlerine konu olan mevzulardan biri de Kur'an nassı veya Hz. Peygamber'in sözleriyle vârid olan emir ya da nehiylerin vucûba hamledilmesinin gerektiği olmuştur. Ona göre bu tür durumlarda te'vil gibi yöntemlere başvurmaksızın nassı zahiri anlamına hamletmek de elzemdir.³³⁴ İbn Hazm, Hz. Peygamber üzerinden gelen emir veya nehiylerin Müslümanlar tarafından gücü ve kudreti dâhilinde

332 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 7/697-700.

333 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/635.

334 İbn Hazm, *el-İhkâm*, 3/303.

olduğu kadarıyla emel etmesi veya sakınmasının vacip olduğunu belirtmektedir.³³⁵ Bu konuda birçok delil zikreden İbn Hazm, Ebü't-Tufeyl'in ravisi olduğu hadislerden birisi ile de istişhâd etmiştir. Tebük seferi bağlamında Muaz b. Cebel tarafından nakledilen söz konusu rivayetin metni şu şekildedir: “Hz. Peygamber ile birlikte Tebük gazvesi için çıktık. Hz. Peygamber, orduya hitaben “Allah’ın izni ile yarın Tebük kuyularına geleceksiniz; güneş iyice yükselene kadar ancak oraya ulaşabilirsiniz. Tebük kuyularına ulaştığınızda ben gelene kadar hiç kimse suya dokunmasın” dedi. Tebük kuyularına ulaştığımızda bizden önce gelen iki kişi vardı. Su da iplik gibi ince akıyordu. Hz. Peygamber, onlara suya dokundunuz mu diye sordu? Onlar da evet dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onları kınadı.”³³⁶ İbn Hazm, bu hadisi Hz. Peygamberin suya dokunmayın emrinin yere düşürülmesi ve bu nedenle de Hz. Peygamber tarafından kınanmaları üzerine örnek olarak göstermektedir. İbn Hazm tarafından örnek olarak verilen rivayetin isnadı ise şu şekildedir:

7. İbn Hazm'ın Ebü't-Tufeyl Hakkındaki Değerlendirmesi: Hadislerin sahihini sakiminden ayırmayı temel hedef haline getiren muhaddisler, bu bağlamda birçok metot geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerden biri de cerh ve ta'dil metodudur. Cerh veya ta'dil ilmi, Hz. Peygamber'e ait söz, edim ya da takrirleri sonraki nesle ulaştırmada kilit rol üstlenen ravilerin her birini konu edinir. Ulaştığı bilgi ve malumatlar sonucunda ise ravinin adalet sahibi olup olmadığına diğer bir ifade ile hadisnin makbul olup olmadığına hükmedilmektedir. Zira bir hadisın sıhhati, hadis nakleden her bir ravinin adalet ve zabt sahibi olmasına bağlıdır. Temel bazı hususlar ravinin adalet veya zabt sahibi olduğunun göstergesi olabildiği gibi bazı nitelikler de ravinin adalet ya da zabt sahibi olmadığının nişanesi olabilmektedir. Bid'at ehli veya bid'at sahibi olmak bu vasıflardan birisidir.

Fetihler vesilesiyle genişleyen İslâm coğrafyasında, İslâm dinini gayriihtiyari (zorla/istemeyerek) kabul eden birçok kişinin tahrif faaliyetleri ile birlikte, sosyal, siyasal ve kültürel hadiseler birçok sapkın fırkanın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan bu tür düşünce veya akımların yanı sıra onları benimseyenlerin tespiti ve isimlendirmesi bid'at ve ehl-i bid'at kavramı ile gerçekleşmiştir. Bu nitelemeler İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren hadis ilminin yanı sıra amel ve itikad gibi birçok alanda sıklıkla kullanılmıştır. Hadislerin sahihini sakiminden ayırma bağlamında ravinin bid'at ehli olmaması gerektiğini dile getiren âlimlerden biri de İbn Hazm'dır.

335 İbn Hazm, *el-İhkam*, 3/316.

336 İbn Hazm, *el-İhkam*, 3/316.

Eserlerinde hadisleri yoğun olarak kullanan İbn Hazm, gerekli yerlerde metin veya isnad tahlili yapmaktan geri durmamıştır. İsnad problemlerinin izahı için ayrı bir çaba gösteren İbn Hazm, bid'at ehl-i olarak nitelendirdiği ravilerin rivayetlerine müsamaha göstermemiştir. Bu konuda oldukça sert olan İbn Hazm, bu tür nedenlerden dolayı da müteşeddîd âlimlerden sayılmıştır. Bid'at ehli olmaları cihetiyle tenkide tabii tuttuğu raviler incelendiğinde onları genellikle zındık³³⁷ veya şii³³⁸ olmakla cerh ettiği görülmüştür. İbn Hazm, ehl-i bid'at, Muhtâr es-Sekâfi'nin görüşlerini savunmak ve ric'ata inanmak gibi nedenlerle tenkit ettiği ravilerden biri de çalışmamızın konusunu da teşkil eden ve sahâbî olduğu konusunda hakkında bazı ihtilafların bulunduğu Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'dir. İbn Hazm'ın Ebû't-Tufeyl'i cerh etmesi iki temel problemi meydana getirmektedir. Bu problemlerin ilki cerh ettiği kişinin daha önce de anlatıldığı gibi bir iki istisna hariç İslâm âlimlerinin tamamının sahâbî olduğu konusunda ittifak etmiş olmaları hususudur. Zira Ebû't-Tufeyl, sahâbî ise ve sahâbenin adaleti genel geçer bir kaide ise o halde Ebû't-Tufeyl'in cerhi ne kadar isabetli bir hükümdür. Diğer problem ise İbn Hazm'ın belirtilen konularda Ebû't-Tufeyl, üzerinden nakledilen birden fazla rivayetle istişhâd etmesine rağmen bunlardan sadece birinde Ebû't-Tufeyl'i cerh etmesi ve bu nedenle de rivayetin amel edilmeye değer bulunmadığını belirtmesi meselesidir. Dolayısıyla önce İbn Hazm'ın nezdinde Ebû't-Tufeyl'in sahâbî sayılıp sayılmadığı konusu üzerinde durulacaktır. Zira Ebû't-Tufeyl, İbn Hazm'a göre sahâbî değilse cerhî hiçbir problem meydana getirmez.³³⁹ Ancak Ebû't-Tufeyl'i sahâbî olarak görmesine rağmen bu tür ifadelerle cerh etmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Bu nedenle İbn Hazm'ın, Ebû't-Tufeyl'i sahâbî sayıp saymadığını eserleri üzerinden izler sürülerek tespit edilmeye çalışılacaktır. Yapılan araştırmada Mâlik b. Enes'in tabii tabakasından olup olmadığı üzerinde yapılan tartışmalarda Ebû't-Tufeyl'in de konu edinildiği görülmüştür. Bahsedilen pasajlarda İbn Hazm, Mâlik b. Enes'in sahâbî Enes b. Mâlik gibi bazı yaşlı sahâbileri gördüğünü söyleyenleri tenkit etmektedir. Ona göre Enes b. Mâlik'in vefatından sonra Hz. Peygamber'i görenler arasında Ebû't-Tufeyl dışında yaşayan kimse kalmamıştır. Mâlik b. Enes'in ise Enes b. Mâlik'i görmesi mümkün değildir. Zira Mâlik b. Enes, Enes b. Mâlik'in vefatından sonra dünyaya gelmiştir. Mâlik b. Enes'in Ebû't-Tufeyl'i gördüğüne ilişkin bilgi ise bulunmamaktadır.³⁴⁰

İbn Hazm'ın zikredilen yaklaşımından hareketle Ebû't-Tufeyl'in sahâbiliği konusunda herhangi bir tereddüt yaşamadığı söylenebilir. Ancak Ebû't-Tufeyl, İbn Hazm nezdinde sahâbî ise ve sahâbenin tamamının adil olduğunu benimsiyorsa o halde neden onu cerh ediyor ve ricâl âlimlerinin aksine naklettiği rivayetleri bu sebeple reddediyor. İbn Hazm'ın İslâm coğrafyasının en batısı olan Endülüs yarım adasında yaşadığı ve oradan hiç ayrılmadığı bu nedenle de bazı bilgilerin kendisine geç ulaştığı gerçeği dikkate alındığında kısmî olarak problemin çözümünde bizlere yardımcı olsa da bu sebep, probleme kesin bir çözüm olamamıştır. Zira eserlerini farklı zaman dilimlerinde telif ettiği ve bu nedenle de Ebû't-Tufeyl'in sahâbî olduğu bilgisine ulaştıktan sonra daha geç dönemde yazdığı kitaplarında Ebû't-Tufeyl'i sahâbî sayması tabiidir. Ancak bu durum aynı eserinde fakat farklı konu başlıkları altında Ebû't-Tufeyl'in bazı rivayetleri ile istişhâd edip diğer bazı hadislerini ondan kaynaklı reddetmeyi açıklayamaz. Zira İbn Hazm, daha önce de zikredildiği gibi birçok konuda onun rivayetlerini hüccet olarak kabul etmesine rağmen bazı rivayetlerini reddetmiştir. Bu hadislerden birisi de Leys > Yezîd b. Habîb > Ebû't-Tufeyl > Muaz b. Cebel tarihiyle “Hz. Peygamber, Tebük gazvesinde öğle vaktinden önce sefere başladığında öğle namazını tehir eder ve ikinci namazıyla beraber kılar. Öğle vaktinden sonra sefere çıktığında hareket etmeden öğle ile ikinci namazını cem ederek kılar. Aynı şekilde akşam vakti girmeden sefere çıktığında akşam namazını tehir eder ve yatsı namazıyla cem ederek kılar. Ancak akşam vakti girdikten sonra hareket ettiği zaman önce akşam ve yatsı namazını cem ederek kılar o şekilde seferine başlardı.” rivayetidir.

İbn Hazm, Ebû't-Tufeyl'in ravisi olduğu birçok hadisi sahih görmesine rağmen zikri geçen hadisi zayıf telakki etmiştir. Başlangıçta hadisin zayıf olma sebebinin Ebû't-Tufeyl kaynaklı olmadığı kanaati oluşsa da İbn Hazm'ın bu konudaki değerlendirmesi kanaatimizi bertaraf etmektedir. Zira ona göre bu rivayet, birçok yönden zayıftır ve amel edilmeye değer değildir. Bu sebeplerden birinin de hadisin ravilerinden biri olan Ebû't-Tufeyl'den kaynaklandığını belirtmektedir. Ebû't-Tufeyl'i cerh ve ta'dile tabi tutan İbn Hazm, söz konusu rivayet bağlamında onun Muhtâr es-Sekâfi'nin görüşlerini benimsediğini ve ric'ata inandığını söylemektedir.³⁴¹ Bu nedenle de naklettiği rivayetin zayıf

337 İbn Hazm'ın zındık olmakla cerh ettiği raviler için bk. İbn Hazm, *el-İhkam*, 2/235-237.

338 İbn Hazm'ın şii olmakla cerh ettiği raviler için bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/74; 405.

339 Koca'nın da belirttiği gibi İbn Hazm, Yüseyr b. Câbir gibi bir çok kişiyi sahâbi olduğu bilgisinden yoksun olarak tenkit etmiştir. Bk. Koca, *Sahâbenin Adaleti: Ehli Sünnet İçerik İhtilaflar*, 161.

340 Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhiri İbn Hazm, *er-Risâletü'l-bâhire fi'r-red 'ale'l-ahvâli'l-fâside*, thk. İbn Temim ez-Zâhiri (Dimeşk: Mecmeu'l-lugatü'l-arabiyye, 1409), 5.

341 İbn Hazm'ın Ebû't-Tufeyl'e dair yaklaşımlarını ele alan Cezâiri, İbn Hazm'ın Ebû't-Tufeyl için “Muhtâr es-Sekâfi'nin görüşlerini benimsemektedir ve kezzâbtır” değerlendirmelerinde bulunduğunu belirtmektedir. Ancak İbn Hazm'ın eserleri tetkik edildiğinde İbn Hazm'ın Ebû't-Tufeyl için sadece “Muhtâr es-Sekâfi'nin görüşlerini benimsemektedir.” lafzını kullandığı görülmektedir. O, “kezzab” ifadesine kesinlikle başvurmamaktadır. Zira sahâbî olduğuna kanaat ettiği bir kimse için “kezzab” ifadesini kullanmış olmasının

olduğunu ve amel edilmeye değer olmadığını ifade etmektedir.³⁴² Pratikteki bu yaklaşımı da dikkate alındığında İbn Hazm'ın, kendi görüşleriyle örtüştüğü oranda sahâbî Ebü't-Tufeyl'in rivayetleri ile ihticâc ettiği ve kendi görüşü ile çakiştığında ise onu cerh ettiği sonucuna varılabilir.

Sonuç

Dini metinleri sonraki nesle aktarmada köprü görevini üstlenen sahâbe nesli, ehl-i sünnet âlimleri tarafından Allah'ın onları tezkiye etmesiyle adalet sahibi oldukları kabul edilmiştir. Sahâbe kavramının kimlere teşmil edildiği hususu ise tartışılmıştır. Özellikle asr-ı saadetin son yıllarına yetişen ve Hz. Peygamber'i görüp görmediği konusu kesin olarak bilinmeyen kimselerin sahâbî olma ihtimali rical âlimleri tarafından mevzu edilmiştir. Söz konusu ihtilafa konu olan şahıslardan biri de Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'dir. Uhud savaşının meydana geldiği miladi 625 senesinde doğan Ebü't-Tufeyl, asr-ı saadetin son sekiz yılına yetişmiş ve hicri 110 yılında vefat etmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla İclî ve İbn Abdülber dışında ricâl âlimleri Ebü't-Tufeyl'i, sahâbeden saymışlardır. Hz. Peygamber'in vefatına muteakip ortaya çıkan iç çekişmelerde Hz. Ali taraftarlığı yapan Ebü't-Tufeyl, sahâbî kabul edilmesine rağmen bidat ehli olmakla itham edilmiştir. Rical âlimleri, söz konusu cerhin Ebü't-Tufeyl'in rivayetlerine herhangi bir hâlel getirmediğini belirtmiştir. Bu anlayışın hadis külliyyatına da yansıdığını söylemek mümkündür. Nitekim başta Kütüb-ı Sitte olmak üzere klasik dönem hadis mecmuaları kahir ekseriyetinde Ebü't-Tufeyl'in naklettiği hadislerle yer verildiği ve onlarla ihticac edildiği görülmektedir. Seferde namazların cem edilmesi, hac ve hacın menâsikleri, fiten, Hz. Ali ve ehl-i beytin fazileti gibi konularda hadisleri yoğunlaşan Ebü't-Tufeyl, bu rivayetlerin az bir kısmını doğrudan Hz. Peygamber'den nakletmesine karşın bahsi geçen konularda nakledilen rivayetlerin büyük bölümünü ise başka sahâbîler üzerinde merfu olarak nakletmiştir. Hadis mecmualarında yer alan Ebü't-Tufeyl'in rivayetleri arasında isnad ve metin açısından problemlilerle beraber sahih olanlar da bulunmaktadır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla isnadında veya metninde problem bulunan Ebü't-Tufeyl rivayetlerinin hiç birinde problemin kaynağı olarak Ebü't-Tufeyl gösterilmemektedir. Ancak Endülüs Zâhirî ulemasından İbn Hazm'ın Ebü't-Tufeyl ve Ebü't-Tufeyl'in ravisi olduğu rivayetlere yaklaşımına ayrı bir parantez açmak mümkündür. İbn Hazm da diğer ehl-i sünnet âlimleri gibi sahâbenin tamamını adil kabul etmektedir. Sahâbeden saydığı Ebü't-Tufeyl'in rivayetleri ile ihticac etmekten geri durmayan İbn Hazm, birçok konuda onun hadisleriyle görüşlerini desteklemektedir. İbn Hazm'ın, Ebü't-Tufeyl'in ravisi olduğu ve eserlerinde yer verdiği seferde namazların cem edilmesi mevzusundaki rivayetin dışındaki hadislerin hiç birinde sıhhat problemini gündeme getirmediği görülmektedir. Bahsi geçen konudaki rivayette ise hadisin Ebü't-Tufeyl kaynaklı sıhhat problemine işaret etmektedir. Ona göre mevzubahis rivayet, Ebü't-Tufeyl'in ehli bid'at olmasından dolayı zayıftır. İbn Hazm'ın bu yaklaşımıyla görüşleri ile örtüştüğü oranda Ebü't-Tufeyl'in rivayetlerini kabul ettiği sonucuna varmak mümkündür.

düşünülemeyeceğinin kanaatindeyiz. Geniş bilgi için bk. el-Cezâirî, *Tevcihü'n-Nazar ilâ usûli'l-eser*, 256.

342 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 3/143-144.

Kaynakça

- Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî. *el-Müsnedü'l-kebîr*. Beyrut: Mektebetü'n-nehdatü'l-arabiyye, 1408.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1416.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Şerhu Sünen-i Ebû Dâvûd*. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1420.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*. thk. Abdullah Mahmut Muhammed Ömer. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1421.
- Bağcı, H. Musa. *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-esrâf*. Mısır: Dârü'l-mearif, 1959.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Âtâ. Mekke: Dârü'l-bâz, 1414.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu'abü'l-imân*. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1423.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *el-Müsned*. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1423.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târîhu'l-kebîr*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahihu'l-Buhârî*. thk. Said Abdurrahman Musa el-Kazekî. Beyrut: Mektebetü'l-islâmî, 1405.
- Cezâirî, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî. *Tevcihü'n-Nazar ilâ usûli'l-eser*. thk. Abdulfettah Ebu Ğudde. Beyrut: Mektebetu Metbuatü'l-İslamiyye, 2. Basım, 2009.
- Dabbî, Abbâs b. Bekkâr ed-. *Ahbâru'l-vâfidât mine'n-nisâ 'alâ Mu'aviye b. Ebî Süfyan*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1403.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1424.
- Dârimî, Ebû Saîd Osmân b. Saîd b. Hâlid. *es-Sünen*. thk. Huseyin Selim Esed Ed-Dârânî. Riyâd: Dârü'l-muğnî, 2000.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî. *el-Müsned*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1419.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed b. Salih er-Râchî. Ummân: Beytü'l-efkarü'd-devliyye, ts.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. *el-Müsned*. Beyrut: Dârü'l-me'mun li't-turâs, 1410.
- Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali. *el-Mu'temed fî usûli'l-fikh*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2005.
- Efendioğlu, Mehmet. *Hulefâ-i Râşidîn Devri Sahâbe Anlayışı*. İstanbul: İfav Yayınları, 2019.
- Erul, Bünyamin. *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Hüccetü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed. *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*. thk. Süleyman el-Eşkar. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2012.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî. *Müsned*. Dimeşk: Dârü's-sekâ, 1996.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed. *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta mine'l-maânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa Ahmed el-Âlevî - Muhammed Abdulkebir el-Bekrî. Vizaretü'l-evkaf ve's-suuni'l-İslamiyye, 1982.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed Becâvî. Beyrut: Dârü'l-cil, 1992.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdillâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1418.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târîhu medîneti Dimaşk*. Dimaşk: Dârü'l-fiker, 1982.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cerh ve't-Ta'dil*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1953.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir. *el-Musannef*. Cidde: Dârü'l-kible, 1427.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir. *el-Müsned*. Riyâd: Dârü'l-vatân, 1418.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Becâvî. Beyrut: Dârü'l-cil, 1412.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhu Sahihi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1379.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzib*. Beyrut: Dârü'l-fiker, 1404.
- İbn Hammâm, Abdurrezzâk. el-Musannef. thk. *Habiburrahman el-Âzamî*. Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî, 1403.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Mahmud Hamid. 8 Cilt. Kahire: Dârü'l-hadis, 2005.

- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî. *en-Nübez el-Kaṭiye fî Usûli Ahkâmi 'd-Din*. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısri, 1991.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî. *er-Risâletü 'l-bâhire fî 'r-red 'ale 'l-ahvâli 'l-fâside*. thk. İbn Temim ez-Zâhirî. Dimeşk: Mecmeu'l-lugatü'l-arabiyye, 1409.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî. *Haccetü 'l-Vedâ*. Riyad: Beytül'efkarü'd-devliyye, 1998.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî. *Usûl-i-Dîn -Dinin Kaynaklarına Bir Bakış-*. çev. İbrahim Aydın. İstanbul: İnsan Yayınları, 5. Basım, 2016.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd Zâhirî. *el-Muhallâ*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Dârü't-türâs, 2005.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Müsnedü's-sâhih*. Beyrut: Müessesetür'-risâle, 1414.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî. *es-Sahîh*. Beyrut: Mektebetü'l-islâmî, 1400.
- İbn Kesir, İmâduddîn Ebu'l-fida İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Dâru ihyai't-türâsi'l-arabi, 1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. Daru İhyai't-turasi'l-arabiyye, ts.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî. *Müsned*. Medine: Mektebetü'l-imân, 1416.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü 'l-kübrâ*. Beyrut: Dârü's-sadr, 1388.
- İbnü'l-Esir, İzzeddin Ali b. Muhammed el-Cezerî. *el-Lübâb fî tehzîbi 'l-ensâb*. Bağdat: Mektebetü'l-müsenâ, ts.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezurî. *Ulûmü'l-hadîs*. thk. Nureddin İtr. Dimaşk: Dâru'l-fiker, 1986.
- İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Ma 'rifetü's-sikât min ricâli ehli 'l-'ilm ve 'l-hadîs ve mine 'd-du 'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*. Kahire: Metbeati'l-medenî, ts.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Dinî Bir Otorite Olarak Sahâbe Algısı". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe -Sahâbe Kimliği ve Algısı-*. 205-218. Sakarya: Ensar Yayınları, 2013.
- Kaya, Hüsamettin. "Zâhirî Âlimlerin Sahâbe Algısı". *Şarkiyat İlmi Araştırma Dergisi* 16/1 (2024), 169-184.
- Kelvezânî, Ebu'l-Hattab Mahfuz b. Ahmed b. el-Hasen el-. *el-Temhîd fî Usûli 'l-Fikh*. 4 Cilt. Mekke, 1985.
- Koca, Mustafa Kemal. *Sahâbenin Adâleti: Ehli Sünnet İçî İhtilaflar*. Yalova: Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuad Abdulbakî. Mısır: Daru İhyai't-turasi'l-arabiyye, 1417.
- Mâzerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer. *El-Mu'lim bi Fevâid-i Muslim*. thk. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamiyye, 1992.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahihu Muslim*. Riyad: Dârü'l-efkarü'd-devliyye, 1419.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *el-Müctebâ (Sünen-i-Nesâî)*. thk. Abdulfettah Ebu Ğudde. Halep: Mektebetu Metbuatü'l-İslamiyye, 1406.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü 'l-Kübrâ*. thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Muessetu er-Risâle, 1421.
- Özay, Hilal. "İslâm Hukukunda Transseksüel veya Travesti Olmanın Hükmü". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51 (2019), 207-234.
- Özmen, Ramazan. *Hanbelî Usûlcülerin Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Rowson, Everett K. "İlk Dönem Medîne'de Efeminer". çev. Ahmet Hakkı Turabi, Erhan Özden. *Rast Müzikoloji Dergisi* 3/1 (2015), 1-31.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *Müsned*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.
- Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc. *el-Müsned*. Medine: Mektebetü'l-ulum ve'l-hikem, 1410.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü 'l-kebîr*. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1404.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü 'l-evsat*. Kahire: Dârü'l-haremeyn, 1415.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *Müsned*. Beyrut: Dârü'l-hicer, 1999.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd). *es-Sünen*. Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bali, 1395.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Kâşif fî ma 'rifeti men lehû rivâye fî 'l-Kütübi's-sitte*. Cidde: Dârü'l-kible, 1403.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Muktenâ fî serdi 'l-künâ*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1997.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a 'lâmi 'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mizânü'l-İ'tidâl*. thk. Ali Muhammed Becâvî. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, t.y.

Extended Abstract

The Companions of the Prophet Muhammad served as the vital link in transmitting Islamic teachings to subsequent generations. Sunni scholars widely regard them as just, basing this on Quranic affirmations of their righteousness. However, the precise definition of “Companion” has been a subject of debate, particularly concerning those who lived during the latter years of the Prophet’s life and whose direct encounter with him is uncertain. One such figure is Abū al-Ṭufayl Āmir b. Wāṣilah, born in 625 CE during the Battle of Uhud, who lived during the final eight years of the Prophetic era and who lived a long life, spent most of her life in Kufa passed away in 110 AH.

While most scholars of ‘ilm al-rijāl (the science of narrators) classify Abū al-Ṭufayl as a Companion, some, such as ‘Ijli and Ibn ‘Abd al-Barr, have hesitated to include him definitively. Despite this, Abū al-Ṭufayl’s narrations have been widely accepted and incorporated into major hadith collections, including the Kutub al-Sittah (The Six Books). His narrations address various topics, including combining prayers during travel, pilgrimage rites, tribulations (fitan), and the virtues of ‘Ali and the Ahl al-Bayt. While he transmitted some narrations directly from the Prophet Muhammad, a significant portion of his hadith were transmitted through other Companions as marfū‘ (elevated) narrations.

Abū al-Ṭufayl’s life intersected with significant socio-political events, including the disputes following the Prophet’s death. He aligned with the partisans of ‘Ali, a stance that led to accusations of heresy (bid‘ah) despite his recognition as a Companion. Scholars of ‘ilm al-rijāl generally maintain that such accusations do not undermine the authenticity of his narrations, emphasizing their reliability in isnad (chain of transmission) and matn (text). This perspective is reflected in the prominence of his narrations within the hadith corpus. Even in cases where problems arise in a narration’s isnad or matn, Abū al-Ṭufayl himself is not identified as the source of these issues.

Ibn Hâzım, a prominent Zāhirī scholar from al-Andalus, presents a noteworthy approach to Abū al-Ṭufayl’s narrations. Like other Sunni scholars, Ibn Hâzım acknowledged the justice of all Companions, including Abū al-Ṭufayl. He extensively used Abū al-Ṭufayl’s narrations to support his theological and legal arguments, particularly on issues like combining prayers during travel. However, in one instance, Ibn Hâzım questioned the reliability of a narration due to Abū al-Ṭufayl’s alleged heretical inclinations, marking a departure from his usual acceptance of the Companion’s narrations. This selective critique suggests that Ibn Hâzım’s acceptance of narrations was influenced by their alignment with his doctrinal views.

The broader contributions of Abū al-Ṭufayl extend beyond his narrations. His accounts of ‘Ali and the Ahl al-Bayt’s virtues provide insights into the early formation of Islamic sectarian identities, reflecting the theological and political tensions of his time. These narrations also underscore the Companions’ role in shaping Islamic historiography and transmitting religious knowledge amidst diverse perspectives.

Abū al-Ṭufayl’s inclusion in hadith collections highlights the nuanced criteria of ‘ilm al-rijāl in evaluating narrators. While accusations of bid‘ah were raised against him, these did not significantly impact the acceptance of his narrations among most Sunni scholars. His narrations have been utilized to address essential topics in Islamic law, theology, and eschatology, solidifying his position as a crucial transmitter of Prophetic traditions.

Ultimately, the legacy of Abū al-Ṭufayl exemplifies the intricate interplay between individual credibility, theological leanings, and historical context in the preservation and evaluation of Islamic knowledge. His life and works remain a testament to the complexities of early Islamic scholarship and the enduring significance of the Companions in shaping the faith’s foundational texts and principles.